

CHARLES GIDE

ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΕΝ ΠΑΡΙΣΙΟΙΣ ΝΟΜΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΚΑΠ.

Ε
ε

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

ΚΑΤΑ ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΝ

ΣΩΤΗΡΙΟΥ Γ. ΚΡΟΚΙΔΑ

(Ἐκ τῆς ἐκδόσεως τοῦ 1911)

ΤΟΜ. Ι.

Βιβλιοθήκη Κληροδοτήματος

Π. Κονδύλη

Ειδική Συλλογή

Αριθμὸς 2271

4

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ "ΝΟΜΙΚΗΣ,"

Εν ὁδῷ Ἐδουάρδου Λῶ 5.

1911

401
4B
173
6516
1911
C.1

ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ

~~~~~

1. "Οτε πρό τινων ἐτῶν ὃ ἤδη ἐν Παρισίοις διαπρεπῆς καθηγη-
της κ. **Ch. Gide**, ὑπερπηδῶν τὰ ἑκαμμμένα καὶ νέαν ὁδὸν τέμνων,
ἐδημοσίευσεν τὸ παρὸν ἔργον, ἀνεπιφύλακτος ἐπέπεσε κατ' αὐτοῦ ἡ
κριτική. Θὰ ἐμπνεύσῃ εἰς τὴν ψυχὴν τῶν ἀναγνωστῶν, καὶ ἰδίως
τῶν νέων, ὀλέθριον σκεπτικισμόν ὡς πρὸς τὰς σοσιωδεστέρας τῆς
κοινωνικῆς τάξεως ἀρχάς, ἔλεγον οἱ μειριοπαθέστεροι. Ὑπερθεματί-
ζοντες δὲ οἱ τῆς καθαρᾶς πολιτικῆς οἰκονομίας ὀπαδοί, σύμφυρμα
ἠθικῆς καὶ οἰκονομίας ἀπεκάλουν τὸ ἔργον, μὴ δυνάμενον νὰ χα-
ρακτηριοθῇ οὔτε ὡς ἐπιστημονικόν οὔτε ὡς τεχνικόν.

"Ἀλλὰ τὰ πράγματα ὅμως, δυνατώτερα πάντοτε τῶν λόγων καὶ
τῶν ἐπικρίσεων, ραγδαίως ἐδικαίωσαν τὰς βλέψεις τοῦ συγγραφέως.
Σήμερον τὸ ἔργον τοῦ κ. **Gide** ὑπέροχον κατέχει ἐν Γαλλίᾳ θέσιν,
ἀριθμοῦν δέκα καὶ τρεῖς ἐκδόσεις. Μεταφρασθὲν δὲ εἰς πάσας τὰς
εὐρωπαϊκὰς γλώσσας, καὶ εἰς τὴν τουρκικὴν τελευταίως, προσέλα-
βεν οὕτως εἰπεῖν χαρακτῆρα διεθνή καὶ δύναται ἄνευ ὑπερβολῆς
νὰ ἐπικληθῇ τὸ Παγκόσμιον περὶ Πολιτικῆς Οἰκονομίας ἐγχειρίδιον.
Δὲν εἶνε μόνον τοῦ σπουδαίου τὸ ἀπαραίτητον ἐγκόλπιον ἀλλὰ καὶ
παντὸς ἐπιθυμοῦντος νὰ γνωρίζῃ κατὰ τρόπον σαφῆ καὶ ἀμερόλη-
πτον τὰ συγκινοῦντα τὴν ἐποχὴν ἡμῶν οἰκονομικὰ προβλήματα.

Ὁδὲ μία συγγραφὴ, οὐδ' αὐταὶ αἱ τοῦ **J. B. Say**, ἔτυχε τοιαύτης
ὑποδοχῆς. Ἀλλὰ καὶ οὐδὲν ἔργον τοῦ εἶδους τούτου συννεοῖ τὰ περι-
κοσμοῦντα τὸ παρὸν πλεονεκτήματα. Διότι ὁ κ. **Gide** δὲν εἶνε μόνον
σοφὸς καὶ πολυμαθής, δὲν εἶνε μόνον γόης τοῦ καλάμου χειριστῆς
καὶ καλλιτέχνης τὴν φράσιν, τέρπων καὶ καταθέλων, ἀλλ' εἶνε καὶ
ἐννοειδέης καὶ ἀμερόληπτος ἐπιστήμων.

Οὔτε τὰς ἀρχάς καὶ τὰ δόγματα τῆς κλασικῆς σχολῆς ἀνεξετάστως
ἀκολουθεῖ ἀλλ' οὔτε ὑπὸ τῶν σοσιαλιστικῶν ἰδεῶν παρασύρεται. Θὰ
ἐνόμιζέ τις μάλιστα αὐτὸν ἔχοντα σχεδὸν ἀποστροφὴν πρὸς τὰς ἀπο-
λύτους καὶ ἀκάμπτους ἀρχάς, εἴτε ἐντεῦθεν εἴτε ἐκεῖθεν αὐταὶ εὐρί-
σκονται.

Ναυνεχῆς καὶ δαιμόσιος τὴν σοφίαν ἀλλὰ καὶ εὐθύς εἰς ἄκρον

χειραγωγεί τὸν ἀναγνώστην ἀνὰ τὰ διάφορα θέματα μετὰ τῆς ἰδιαίτουσιν αὐτῷ χάριτος, προσανατολίζων καὶ κατατοπίζων αὐτὸν οὕτως ὥστε καὶ πάσας τὰς ἀπόψεις ἐκάστου θέματος νὰ καθορᾷ καὶ πασῶν τῶν συμπαραμομαρτουσῶν ἐκάστῳ δυσκολιῶν νὰ ἀντιλαμβάνηται. Ὁ κ. Gide οὕτε διδάσκει οὕτε δογματίζει ἀλλὰ συμμελετᾷ μετὰ τοῦ ἀναγνώστου, παρὰ τὸ πλευρὸν αὐτοῦ ἄορατος, προσπαθῶν νὰ ἐμπνεύσῃ αὐτῷ τὸ πνεῦμα τῆς ἐρεῦνης, τῆς ἀνεπηρέαστου σκέψεως καὶ τῆς ἀντικειμενικῆς ἐξετάσεως.

«Ἐπεξήγησα—γράφει ὁ ἴδιος ἐν τῷ προλόγῳ τῆς ἰταλικῆς μεταφράσεως—ἐπεξήγησα νὰ γνωρίσω εἰς τὸν ἀναγνώστην, μετὰ τῆς μεταφράσεως, τὴν κίνησιν τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν γεγονότων. Ἠθέλησα νὰ παρουσιάσω αὐτῷ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐξέχοντος οἰκονομικοῦ κόσμου ἐν ᾧ κινούμεθα, χωρὶς καλῶς νὰ γνωρίζωμεν ποῦ βαδίζομεν. Ἐὰν δὲν ἠδυνήθην νὰ δώσω τὴν λύσιν τῶν κατατροχόντων αὐτὸν προβλημάτων, προσεπάθησα ὅμως νὰ ἐμπνεύσω αὐτῷ τὴν περιέργειαν καὶ τὸν ζῆλον πρὸς μελέτην αὐτῶν». Παγκοσμίως σήμερον ἀναγνωρίζεται ὅτι ὑπερποχορῶντως ἐπέτυχε τοῦ σκοποῦ. Τοιοῦτο περίπου τὸ ἔργον αὐτὸ δύο σπουδαιότερα μέρη, τὰ ἀφορῶντα εἰς τὴν παραγωγὴν καὶ τὴν κυκλοφοσίαν, μετὰ τῶν γενικῶν γνώσεων, περιλαμβάνει ὁ ἀναγνώστης τὸμος. Τὰ τῆς διανόμου καὶ καταναλώσεως ἐκδοθήσονται ἂν προσεχῶς μετὰ παραστήματος περιέχοντος πληροφορίας ἀναγομένης εἰς τὴν παρ' ἡμῶν οἰκονομικὴν κίνησιν.

Περὶ τῆς μεταφράσεως πρέπει ἴσως νὰ εἶπω ὀλιγώτερα, διότι ταύτης ἀρμόδιος κριτὴς εἶνε ὁ ἀναγνώστης. Δὲν δύναμαι ὅμως νὰ παραλείρω ὅτι, καίτοι πολὺ ἐπὶ τῆς ἐπιεικειᾶς τοῦ ἀναγνώστου ὑπελόγησα, πᾶσαν ἐν τούτοις προσπάθειαν κατέβαλον ὅπως, παρὰ τὰς γλωσσικὰς παρ' ἡμῶν ἀνωμαλίας, ἀποδώσω ὅσον τὸ δυνατόν ποιῶς, σαφῶς καὶ ἀκριβῶς καὶ διὰ τῶν αὐτῶν εἰ δυνατόν ἐκφράσεων καὶ εἰκόνων, τὰς σκέψεις τοῦ συγγραφέως.

Δὲν ἀγνοῶ τὰς σπουδαίας παρ' ἡμῶν ἐργασίας τῶν καθηγητῶν κ. κ. Σούτσου, Γιουναρῆ καὶ Καζάζη, καὶ τοῦ ὑφηγητοῦ κ. Βαυρμάνου, οὕτε παραγνωρίζω τὴν ὁμολογουμένην αὐτῶν χρησιμότητα. Ἐνόμισα ὅμως καὶ νομίζω ὅτι παρὰ τὰς συγγραφὰς ταύτας ἢ καὶ ἄλλας θὰ ἔχη πάντοτε θέσιν τὸ θαυμάσιον τοῦ κ. Gide ἔργον.

7 βριος 1911

Σωτήριος Γ. Κροκιδᾶς

Μεταφράσεις τοῦ παρόντος ἔργου

- Εἰς τὴν *Τσεχικὴν* (Tchéque). Ὑπὸ τοῦ «Vsehrd» συνδέσμου σπουδαστῶν. Πράγα 1894.
- Εἰς τὴν *Ἰσπανικὴν*. Ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ De Oloscoaga. Μαδρίτη 1896.
- Εἰς τὴν *Ρωσικὴν*. Ὑπὸ τοῦ Δος Cheinisse. Πετρούπολις 1896.
- Εἰς τὴν *Πολωνικὴν*. Ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Czerkowski. Κρακοβία 3η ἔκδοσις 1907.
- Εἰς τὴν *Σουηδικὴν*. Ὑπὸ τῶν καθηγητῶν Schauman καὶ Christiersen. Helsingfors 3η ἔκδ. 1907.
- Εἰς τὴν *Ὀλλανδικὴν*. Ὑπὸ τοῦ Herckenrath. Groningen 3η ἔκδ. 1907.
- Εἰς τὴν *Ἀγγλικὴν*. Ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Veditz. Boston 2α ἔκδ. 1904.
- Εἰς τὴν *Φιλανδικὴν* (Finnoise). Ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Forsmann 1904.
- Εἰς τὴν *Γερμανικὴν*. Ὑπὸ τοῦ Δος Weiss von Wellenstein. Βιέννη 1904.
- Εἰς τὴν *Ἰταλικὴν*. Ὑπὸ G. Mortara. Μιλάνον 2α ἔκδ. 1907.
- Εἰς τὴν *Τουρκικὴν*. Ὑπὸ τῶν Χαμητβέη καὶ Ταχίν. Κων]πολις 1909.

Σημείωσις

Τὸ παρὸν ἔργον ἐξεδόθη ἀρχικῶς ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἄρχαι (principes) τῆς Πό. Οἰκονομίας» μέχρι τοῦ 1909 ὅτε ἠριθμεί ἕνδεκα ἐκδόσεις. Κατὰ τὸ 1909 χωρὶς νὰ παύσῃ ἡ ἔκδοσις τῶν «Ἄρχων» ἐξεδόθησαν τὰ «Μαθήματα» (Cours) ἧτοι «αἱ ἀρχαί» εἰς διπλάσιον ὄγκον καὶ ὕλην. Τῶν «μαθημάτων» τούτων ἐγένετο κατὰ τὸ 1911 δευτέρα ἔκδοσις καὶ ἐκ ταύτης ἡ ἀνά χεῖρας μετάφρασις.

νέση νὰ προκαταβάλῃ κεφάλαια ἐξοφλητέα ἢ πληρωτέα ἐντός δύο αἰώνων. Διατί; Διότι τὰ ἀποτελέσματα τὰ δυνάμενα νὰ περριχθῶσι κατὰ διάστημα χρόνου τόσον μακρὸν δὲν ἀνέχονται εἰς τὰς ἀνθρωπίνους προβλέψεις. Δύνεται νὰ θεωρηθῇ ὡς γεγονός ὅτι πᾶσα χρητικὴ κεφαλαίου μὴ παρέχουσα τὴν ἐλπίδα ἀνασυστάσεως αὐτοῦ ἐν διαστήματι τριῶν γενεῶν, θὰ ἀποκρουσθῇ ἐν τῇ πρακτικῇ.

V

Πῶς μορφοῦται τὸ κεφάλαιον.

Πᾶν κεφάλαιον εἶνε προϊόν, παράγεται ἄρα, ὡς πᾶν τοιοῦτον, ὑπὸ τῶν δύο ἀρχικῶν πάσης παραγωγῆς συντελεστῶν, ἤτοι ὑπὸ τῆς ἐργασίας καὶ τῆς φύσεως. Ἄρα εἶ νὰ ἐξετάσωμεν δια τὰ κεφάλαια τὰ ὅποια δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν, ἐργαλεῖς, μηχαναί, ἔργα τέχνης, ὑλικά πάσης κατηγορίας, διὰ νὰ βεβαιωθῶμεν ὅτι δὲν δύνανται νὰ ἔχωσιν ἄλλην τῆς ὑποδειχθείσης καταγωγὴν (1).

Δὲν θὰ ὑπῆρχε μάλιστα λόγος νὰ ἐμμείνωμεν ἐπὶ σημείου τόσον προφανοῦς, εἰάν ἐν τῇ μορφώσει τοῦ κεφαλαίου δὲν ἔβλεπον τινες λειτουργοῦντα νέον παράγοντα καὶ ἐιδικῆς φύσεως, καλούμενον φειδῶ ἢ οἰκονομίαν(2). Εἶνε μάλιστα καὶ λαϊκὴ παροιμία ὅτι δὲν δύνεται τις νὰ πλουτήσῃ ἢ διὰ τῆς ἐργασίας καὶ τῆς οἰκονομίας. Γνωρίζομεν τὴν ἐργασίαν, ἀλλ' ἡ οἰκονομία; τί εἶνε τὸ νέον τοῦτο πρόσωπον, ὅπερ ἀναρκίνεται ἐν τῇ σκηνῇ; Εἶνε τρίτος συντελεστὴς ἀρχικὸς τῆς παραγωγῆς, ὃν ἐλησημονήσαμεν; Ὅχι· δὲν εἶνε δυνατόν νὰ φαντασθῶμεν ἄλλους πλὴν τῆς ἐργασίας καὶ τῶν φυσικῶν δυνάμεων. Εἶνε τρόπος ἐιδικῆς ἐργασίας;

Ἰπεστηρίχθη. Ἀλλὰ τί κοινὸν μεταξὺ τῶν δύο τούτων πράξεων, τοῦ ἐργάζεσθαι, ὅπερ ἐστὶ ἄρα καὶ τοῦ οἰκονομεῖν, ὅπερ ἐστὶ

(1) Ἡ ἔκφρασις τοῦ Karl Marx ὅτι τὸ κεφάλαιον εἶνε «ἀποκρυσταλλωμένη ἐργασία» θὰ ἦτο ἀκριβές, εἰάν οὗτος, ὅπως ὅλοι οἱ σοσιαλισταί, δὲν παρέλειπεν ἐπιτηδὲς τὴν συμμετοχὴν τῆς φύσεως ἐν τῇ μορφώσει τοῦ κεφαλαίου, πιστὸς εἰς τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ὅτι πᾶσα ἀξία ὀφείλεται ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν ἐργασίαν.

(2) Ὁ Ἄγγλος οἰκονομολόγος Senior εἶπεν ὅτι ὁ τρίτος κύριος συντελεστὴς τῆς παραγωγῆς μετὰ τὴν ἐργασίαν καὶ τὴν φύσιν δὲν ἔπρεπε νὰ θεωρηθῆ: τὸ κεφάλαιον—ἀφοῦ τὸ κεφάλαιον εἶνε προϊόν καὶ συνεπῶς δευτερεύων συντελεστὴς—ἀλλ' ἡ ἀποχή (abstinence).

ἀπέχειν; (1) Οὔτε κατανοεῖται καὶν πῶς πράξις καθαρῶς ἀρνητικῆ, ἀπλῆ ἀποχή, δύνεται νὰ παραγάγῃ ὅ, τι δήποτε. Μιχταίως ὁ Moutaigne λέγει: «ὅτι δὲν γνωρίζει δραστηριώτερον καὶ γενναιότερον τῆς ἀπραξίας». Τοῦτο δύναται νὰ νῆ ἄληθές ὑπὸ ἠθικὴν ἔποψιν δὲν ἐξηγεῖ ὁμως διόλου πῶς ἡ ἀπραξία δύνεται νὰ δημιουργήσῃ ἔστω καὶ μίαν καρφίδα.

Ἄρα ὅταν λέγωσιν ὅτι τὸ κεφάλαιον ἐδημιουργήθη διὰ τῆς οἰκονομίας θέλουσι νὰ εἴπωσιν ἀπλῶς ὅτι, εἰάν τὸ ἀγαθὸν καταναλίσκετο ἐφ' ὅσον ἐλάμβανε ὑπαρξίν, δὲν θὰ ἐμορφοῦτο ποτὲ τὸ κεφάλαιον. Εἶνε προφανές τῶντι, ὅτι ἂν ἡ οἰκοκυρία δὲν ἄφινε εἰς τὸν ὀρνιθῶνα ὡς πρὸς ἐπώσιν, δὲν θὰ εἶχε ποτὲ ὀρνιθας. Ἐν τούτοις, εἰάν εἰς πικιδίον ἐρωτῶν πόθεν προέρχονται αἱ ὀρνιθες, ἐδίδετο ὡς ἀπάντησις ὅτι τὸ μόνον μέσον παραγωγῆς ὀρνίθων εἶνε ἡ ἀπὸ τοῦ τρώγειν ὡς ἀποχή, θὰ εἶχε δικαίωμα νὰ θεωρήσῃ τὴν ἀπάντησιν ταύτην ὡς καλὴν μὲν συμβουλήν, ἀλλ' ὡς μωρὰν ἐξήγησιν.

Ποσῶς λογικώτερος δὲν φαίνεται ὁ ἰσχυρισμὸς καθ' ὃν ἡ οἰκονομία εἶνε ἡ ἀρχικὴ αἰτία τῆς μορφώσεως τῶν κεφαλαίων, διότι ἐπὶ τέλους σημαίνει ὅτι ἡ μὴ καταστροφή πρέπει νὰ καταταχθῇ μεταξὺ τῶν συντελεστῶν τῆς παραγωγῆς—ὑπερ λογικὴ παράδοξος.

Βεβαίως ἡ γέννησις τοῦ κεφαλαίου ὑποτίθησι πάντοτε περίσσευμα τοῦ παραχθέντος ἀγαθοῦ ἐπὶ τοῦ καταναλωθέντος, περίσσευμα δυνάμενον νὰ ὑπάρξῃ εἴτε διότι ἡ παραγωγή ὑπερέβη τὰς χρείας, εἴτε διότι ἡ κατανάλωσις περιεστάλη ἐπιπλέον κατὰ τῶν χρείων.

Ἡ πρώτη περίπτωσις εἶνε εὐτυχῶς ἢ κατὰ πολὺ συνηθεστέρα, ἱστορικῶς δὲ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον μόνον διεμορφώθη τὸ κεφάλαιον. Ὅ,τι δύνεται νὰ ῥηθῆ εἶνε ὅτι, ἂν ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶχε—ὡς ὁ μύρμηξ ἄλλως τε καὶ ἄλλα ζῶα—τὴν δύνανσιν τοῦ προβλέπειν τὰς μελλούσας χρείας, βεβαίως πᾶν παραγόμενον ἀγαθὸν θὰ καταναλίσκετο ἡμέρα τῇ ἡμέρῃ ἢ θὰ διεσκορπίζετο, ὡς γίνεται παρὰ πολλὰς φυλακὰς ἀγρίων, καὶ συνεπῶς τὸ κεφάλαιον δὲν θὰ ἐμορφοῦτο ποτέ.

(1) Τοῦτο βεβαίως ἐν τούτοις ὁ κ. Courcelle-Seneuil ἡ οἰκονομία «εἶνε μορφή τῆς ἐργασίας», ἴδε ἐν Journal des Economistes Ἰουν. τοῦ 1890 τὸ ὑπὸ τοιοῦτον τίτλον ἄρθρον.— Ἀληθῶς εἶνε ἐπίπονος ἐνίοτε ἀλλ' ὄχι πάντοτε (ἴδε βιβλ. Δ' ἡ οἰκονομία)· ἀλλὰ πᾶσα ἐπίπονος πρᾶξις δὲν εἶνε ἐργασία—τὸ διπᾶν καὶ μὴ πίνειν εἶνε ἐπίπονον, δὲν εἶνε ὁμως ἐργασία.

Ἐάν ἰσχυρίζωνται λοιπὸν ὅτι, ἡ πρόνοια, ἡ ἐγκράτεια καὶ ἄλλαι ἠθικαὶ ἀρεταί, εἶνε ἀπαραίτητοι ὄροι, ἀν μὴ διὰ τὴν ἀρχικὴν μορφωσιν, τοῦλάχιστον διὰ τὴν διατήρησιν τοῦ κεφαλαίου, οὐδὲν ὀρθότερον τούτου. Ἄλλ' οἱ οικονομολόγοι, δεχόμενοι ὡς παραγωγικὴν αἰτίαν τοῦ κεφαλαίου τὴν *οἰκονομίαν*, ἦν, πρὸς ἕξαρσιν τοῦ ἐπιπόνου αὐτῆς, καλοῦσιν ἀποχὴν ἢ στέρησιν, πράττουσι τοῦτο, ἀσυναίσθητως ἢ μὴ, ἐκ τῆς ἐπιθυμίας τοῦ νὰ δικαιολογήσωσι τὸν τόκον ὡς ἀμοιβὴν τῆς ἀποχῆς ταύτης καὶ στέρησεως.

Ὅτι ἐνέβαλε καὶ κατέστησε πιστευτὴν τὴν ἰδέαν ὅτι ἡ οἰκονομία εἶνε μῆτηρ τοῦ κεφαλαίου εἶνε ἡ χρῆσις τοῦ νομισμάτος ὡς μορφῆς σχεδὸν ἀποκλειστικῆς τοῦ πλοῦτου. Τῶντι ἀνερχόμενοι εἰς τὴν καταγωγὴν παντὸς χρηματικοῦ κεφαλαίου βλέπομεν ἀριθμὸν τινα νομισμάτων τεθέντων κατὰ μέρος ὅπως λέγουσιν, ἦτοι κεκλεισμένων εἰς χρηματοκιβώτιον ἢ εἰς τὸ ταμειετήριον. Ἔτι δὲ καὶ ἡ συνήθεια ἦν ἔχομεν νὰ προσέχωμεν μόνον εἰς τὸ κερδοφόρον κεφάλαιον· διότι προκειμένου περὶ τούτου εἶνε ἀληθὲς ὅτι δὲν δανεῖζει τις ἢ δὲν τοποθετεῖ ἢ ἐκεῖνο, οὐτινος δὲν ἔχει ἀνάγκην δι' αὐτόν. Κατὰ συνέπειαν πᾶν δάνειον ἢ πᾶσα τοποθέτησις ὑποτίθησιν ἀναγκαιῶς περίσσευμα τοῦ εἰσοδήματος ἐπὶ τῆς δαπάνης καὶ ὑπὸ τιαυτήν ἔνοιαν *οἰκονομίαν*. Ἐκ τούτου τὸ σ. μ. πέρασμα, ὅτι πάντα τὰ ἀληθῆ κεφάλαια, τὰ παραγωγικὰ κεφάλαια, ἔχουσι τὴν αὐτὴν καταγωγὴν.

Ἄλλὰ τοῦτο εἶνε πλάνη.

Ἄς ἀναφέρωσιν ἡμῖν ἔστω καὶ ἐν μόνον ἀγαθὸν δημιουργηθὲν διὰ τῆς ἀποχῆς. Ἡ πρώτη ἐκ λίθου ἀξίνη τοῦ ἀνθρώπου τῆς τεταρτογενοῦς ἐποχῆς ἐκόπη δι' ἐργασίας προσθέτου μετὰ ἡμέραν θήρας εὐτυχεῦς ἥτις παρέσχεν αὐτῷ πλείονα τροφίμα ἢ συνήθως καὶ μίαν ἡμέραν ἐλευθερίας ἵνα δημιουργήσῃ τὸ πρῶτον τοῦτο κεφάλαιον. Φρονοῦσιν ὅτι διὰ νὰ μεταβῶσιν ἀπὸ τῆς θηρευτικῆς καταστάσεως εἰς τὴν ἀγροτικὴν οἱ λαοὶ ἐδέησε πρότερον νὰ οἰκονομήσωσι προμηθείας δι' ἐν ὀλόκληρον ἔτος ; Οὐδὲν ἀπιθκνότερον τούτου. Ἐξημέρωσαν ἀπλούστατα τὰ κτήνη καὶ ταῦτα, ὄντα τὸ πρῶτον αὐτῶν κεφάλαιον, ἔδωκαν αὐταῖς, μετὰ τῆς ἀσφαλείας τῆς αὔριον, τὴν ἀναγκαίαν ἀνεσιν πρὸς ἐπιχειρήσιν μακρῶν ἐργασιῶν.

Ἄλλὰ κατὰ τί, ὅπως παρατηρεῖ λίαν ὀρθῶς ὁ Bagehot (1)

(1) Economics Studies—Growth of Capital σελ. 166, 167.

ποιμνη τις ἀντιπροσωπεύει οἰκονομίαν οἰανδῆποτε ; Μήπως ὁ κάτοχος αὐτῆς ἠναγκάσθη νὰ ὑποβληθῇ εἰς στέρησεις ; Τοῦναντίον χάρις εἰς τὸ γάλα καὶ τὸ κρέας, χάρις εἰς τὸ ἔριον καὶ τὸ δέριμα καὶ ἐτράφη καλλίτερον καὶ ἐνεδύθη καλλίτερον.

Δὲν ἐννοοῦμεν διόλου ἄλλως τε νὰ ἀμφισβητήσωμεν τὴν σπουδαιότητα τῆς οἰκονομίας. Ἄλλ' ἀν ἡ οἰκονομία παίζη σπουδαῖον μέρος ἐν τῇ καταναλώσει, ἐνθα θὰ ἐπανεύρωμεν αὐτήν, δὲν πρέπει νὰ τεθῇ ἐν τῇ παραγωγῇ, ἀλλ' ἐν τῇ οἰκείᾳ θέσει. Ἡ οἰκονομία ἐπενεργεῖ ἐπὶ τῆς παραγωγῆς μόνον ὅταν καθίσταται τοποθέτησις, ἦτοι ὅταν ἐπανέρχεται εἰς τὴν παραγωγὴν ἵνα καταναλωθῇ(1).

(1) Ἴδε Βιβλ. Δ' Ἦ εἶνε οἰκονομία.

κόν αντικείμενον⁽¹⁾.

Τί ποιητέον; Νὰ υποκύψωμεν καὶ νὰ μεταχειριζώμεθα τὴν λέξιν ἀγαθὸν ἢ τὴν λέξιν πλοῦτος μεταφράζοντες αὐτὴν νοερώς διὰ τῆς περιφράσεως ταύτης. «Πᾶν ὅ,τι κρίνομεν ἐπιτηδεῖον νὰ ἱκανοποιήσῃ πόθον οἰκονομικῆς φύσεως».

III

Τί εἶνε ἡ ἀξία.

Πάντα τὰ ποθητὰ ἡμῖν ἀντικείμενα δὲν εἶνε κατὰ τὸν αὐτὸν βαθμὸν τοιαῦτα. Καταρτίζομεν μεταξὺ αὐτῶν τάξιν τινα προτιμήσεως, κατατάξεως, καὶ τότε ἀναφαίνεται ἡ ἰδέα τῆς ἀξίας.

Συνήθως διδάσκεται ὅτι ἡ ἀξία εἶνε ἀχώριστος τῆς ἀνταλλαγῆς καὶ μάλιστα δὲν δύναται νὰ νοηθῇ ἄνευ ταύτης. Νομίζομεν τὸ ἐναντίον. Ὁ Ῥοβινσὼν αὐτός, ἐν τῇ ἑαυτῷ νήσῳ, εἶχε καταρτίσει συγκριτικὴν κλίμακα τῶν ἀντικειμένων τὰ ὅποια κατεῖχεν, ἔστω καὶ ὅταν ἐδέησε νὰ ἀποσύρῃ ταῦτα ἐκ τοῦ ναυαγήσαντος πλοίου, ἀρχίζων ἐξ ἐκείνων, τὰ ὅποια ἐπόθει ζωηρότερον. "Ἄν δὲ ποτε κοινοτήτων κοινωνία ἐπραγματοποιεῖτο, θὰ ἐξηφανίζετο μὲν ἡ ἀνταλλαγή, οὐχὶ ὅμως καὶ ἡ ἰδέα τῆς ἀξίας.

Ἐν τούτοις, τούτου ρηθέντος, ἀναγνωρίζομεν ὅτι ἐν ταῖς ἡμετέροις κοινωνίαις, σχεδὸν πάντοτε, ἡ ἀνταλλαγή εἶνε ἡ αἰτία τῆς συγκρίσεως μεταξὺ δύο ἢ πλειοτέρων ἀγαθῶν. Ἡ ἀνταλλαγή ἐκβάλλει τὴν ἀξίαν ἐκ τῶν ἔσω, ἐνθα ὑπνώττει ἀσυναίσθητως, καὶ βιάζει αὐτὴν νὰ καθορισθῇ ἐν τῇ διατιμῆσει, ἣν ἐγγράφει ἀπέναντι ἐκάστου ἐμπορεύματος. Διὰ τοῦτο θὰ ἐπανεύρωμεν τὴν ἀξίαν ἐν τῷ περὶ ἀνταλλαγῆς

(1) Ζήτημα ἐπὶ μακρὸν συζητηθὲν μεταξὺ τῶν οἰκονομολόγων ὑπῆρχεν: ἂν πλοῦτος ἢ ἀγαθὰ ἦνε ἀναγκαιῶς τὰ ἐνσώματα. Νομίζομεν περιττὸν νὰ ἀνακεφαλαιώσωμεν ἐνταῦθα τὰ ὑπὲρ καὶ κατὰ ἐπιχειρήματα τῆς σχολαστικῆς ταύτης συζητήσεως. Εὐρίσκονται εἰς τὸ ἔργον τοῦ Bloch: Progrès des Sciences Economiques Τόμ. 1 καὶ ἐν ἄρθρῳ τοῦ Turgeon ἐν τῇ Revue d'Économie Politique τοῦ 1892. Σούτσου πλουτολογία Α', σελ. 39—54. Περιοριζόμεθα νὰ εἰπῶμεν ὅτι ἡ πλειονοψηφία τῶν οἰκονομολόγων σήμερον κλίνει νὰ περιλάβῃ ὑπὸ τὸ ὄνομα «πλοῦτος» τὰ ἀσώματα καθὼς καὶ τὰ ἐνσώματα. Ἡ Γαλλικὴ Σχολὴ μετὰ τοῦ J. B. Say ὑπεστήριξε τὸ πρῶτον τὴν θέσιν ταύτην, καὶ ἡ ἀντίληψις τῆς Πολιτ. Οἰκονομίας, ὡς ἐπιστήμης ψυχολογικῆς, καθιέρωσεν αὐτὴν ὀριστικῶς, διότι κατ' αὐτὴν ἡ ἰδέα τοῦ πλούτου δὲν ἔγκειται ἐν τοῖς πράγμασιν ἀλλ' ἐν ἡμῖν.

κεφαλαίῳ. Ἄλλ' ἡ γενικὴ αὕτη εἰσαγωγή θὰ ἦτο λίαν ἀτελής ἐὰν ἡ ἰδέα τῆς ἀξίας δὲν ἐξηγεῖτο. Διότι, ὄχι μόνον ἡ ἀνταλλαγή καὶ ἡ κυκλοφορία τῶν ἀγαθῶν, ἀλλὰ καὶ ἡ διανομή, ἡ παραγωγή καὶ ἡ κατανάλωσις, ἡ πολιτικὴ οἰκονομία ὀλόκληρος, δεσπόζεται ὑπὸ τῆς ἰδέας τῆς ἀξίας.

Ἄς προσπαθήσωμεν λοιπὸν νὰ καθορίσωμεν τὴν ἰδέαν ταύτην, τὴν σπουδαιότεραν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀσαφεστέραν δυστυχῶς ἀπάσης τῆς οἰκονομικῆς ἐπιστήμης.

Ἡ ἰδέα τῆς ἀξίας εἶνε συνθετωτέρα τῆς χρησιμότητος. Διαφέρει δὲ ἰδίως ταύτης διὰ τῶν ἐξῆς δύο χαρακτηρῶν.

1ον Ὅ,τι χαρακτηρίζει κατὰ πρῶτον τὴν ἀξίαν εἶνε ἡ ἰδέα κατατάξεως, ἥτοι σχέσεως μεταξὺ δύο ἢ περισσοτέρων ἀντικειμένων, ἢ μᾶλλον, ἐπειδὴ τὰ ἀντικείμενα ἐνταῦθα εἶνε δευτερεύοντα, ἡ ἰδέα κατατάξεως μεταξὺ χρεῶν, μεταξὺ πόθων. Ὅχι μόνον ἡ πόθησις ἀλλ' ὁ βαθμὸς τῆς ποθέσεως.

Ἐκ τούτου διακρίνεται τῆς χρησιμότητος, διότι αὕτη ὑφίσταται καθ' ἑαυτὴν, ὅπως ἡ χρεια εἰς ἣν ἀνταποκρίνεται. Ὅταν λέγω ὅτι τὸ δεῖνα ἀντικείμενον εἶνε *χρήσιμον*—ὄπλον, ἵππος—ἀναγγέλλω πρότασιν ἐντελῶς σαφῆ καὶ ὀριστικὴν. Ἄλλ' ἂν εἶπω ὅτι ὄπλον τι ἢ ἵππος τις *ἀξίζει*, ἡ πρότασις αὕτη εἶνε ἀτελής, καὶ μάλιστα ἀκατάληπτος. Διότι τί ἀξίζει; Πρέπει, διὰ νὰ ἦμαι καταληπτός, νὰ προσθέσω: ὅτι ἀξίζει τόσα χρήματα, ἢ ἂν εἶμεθα παρὰ τοῖς ἀγρίοις, τόσα δέματα βάμβακος, ἢ ὀδόντας ἐλέφαντος, δηλ. νὰ συγκρίνω τοῦτο πρὸς ἄλλο τι ἀγαθόν.

Ἡ ἀξία λοιπὸν εἶνε ἔννοια *σχετικῆς*, ὅπως ἡ τοῦ μεγέθους καὶ ἡ τοῦ βάρους. Ἐὰν δ' εἰς τὸν κόσμον ὑπῆρχεν ἓν μόνον ἀντικείμενον, δὲν ἠδύνατό τις νὰ εἶπῃ ὅτι εἶνε μέγα ἢ μικρόν, οὔτε ὅτι ἔχει μικρὰν ἢ μεγάλην ἀξίαν⁽¹⁾.

(1) Ἐκ τοῦ σχετικοῦ χαρακτήρος τῆς ἀξίας προκύπτει ἡ συνέπεια: ὅτι δὲν πρέπει ποτὲ νὰ ὁμιλῶμεν περὶ ὑπερτιμῆσεως ἢ υποτιμῆσεως *ἄλων τῶν ἀξιών*. Τοιαῦτη πρότασις εἶνε ἐστερημένη ἔννοιας. Διότι ἂν ἡ ἀξία εἶνε μόνον τάξις, κατὰ τάξιν, ἰεραρχία μεταξὺ τῶν ἀγαθῶν, πῶς εἶνε δυνατόν νὰ νοηθῇ ὅτι πᾶσαι ταυτοχρόνως δύνανται νὰ ὑψωθῶσιν ἢ νὰ κατέλθωσιν; Ὅπως αἱ μὲν ἀνέλθωσιν ἐπὶ τῆς κλίμακας, πρέπει ἀναγκαιῶς νὰ καταλάβωσι τὴν θέσιν τῶν ἄλλων, αἰτίνες συνεπῶς *πρέπει νὰ κατέλθωσιν*. Εἶνε ἀπόλυτως ὡς ἂν εἰ οἱ ὑποψήφιοι ἐν διαγωνισμῷ, οἱ κατατεταγμένοι κατ' ἀξίαν διερωτῶντο ἂν ἦτο δυνατόν νὰ γίνωσι δεκτοὶ ὅλοι ταυτοχρόνως εἰς

Εἶνε ἀληθές ὅτι κοινῶς λέγεται περὶ ἀντικειμένου οἰουδήποτε ὅτι ἔχει «μεγάλην ἀξίαν» χωρὶς νὰ προστεθῆ τι ἄλλο. Ἄλλ' ὁ ὄρος τῆς συγκρίσεως, καίτοι ὑπονοούμενος, ὑπάρχει ὁμοῦ. Ὅταν λέγωμεν ὅτι ὁ ἀδάμας ἔχει μεγάλην ἀξίαν, ἐννοοῦμεν σχετικῶς πρὸς τὴν νομισματικὴν μονάδα, — ἂν ἡ σύγκρισις γίνεται πρὸς τὴν ἄλλην ταύτην ἀξίαν, ἣτις καλεῖται νόμισμα—ἢ ἐννοοῦμεν ὅτι κατέχει ὑψηλὴν θέσιν ἐν τῷ συνόλῳ τῶν ἀγαθῶν, ἐν ᾗ περιπτώσει συγκρίνεται πρὸς ὅλα τὰ ἄλλα ἀγαθὰ, θεωρούμενα ἐν συνόλῳ. Ἐπίσης ὅταν λέγωμεν περὶ σώματός τινος, π. χ. περὶ τῆς πλατίνης, ὅτι εἶνε λίαν βαρῦ, χωρὶς νὰ ἐκφράσωμεν καμμίαν σύγκρισιν, ἐννοοῦμεν ὅτι παριστᾷ ἀριθμὸν ἱκανὸν χιλιογράμμων, ἣτοι σχετίζομεν ταῦτα πρὸς τὸ βάρος μιᾶς λίτρας ὕδατος, ἢ ἐννοοῦμεν ὅτι, ἂν κατεστρώνετο κατάλογος ὄλων τῶν γνωστῶν ἡμῖν σωμάτων, θὰ κατεῖχεν, ὑπὸ τὴν ἐποψιν τοῦ βάρους, τὴν πρώτην τάξιν.

Ἰον Ὅ,τι πρὸς τούτοις χαρακτηρίζει τὴν ἀξίαν εἶνε ἡ σπανιότης, ἣτοι ἡ ἀνεπάρκεια τῆς ὑπαρχούσης ποσότητος ἐν σχέσει πρὸς τὴν αἰτουμένην⁽¹⁾. Ἐὰν τῶντι ἀγαθόν τι ἦνε ἐν ποσότητι διὰ τὰς χρεῖς ὑπεραφθόνῳ, δὲν δύναται νὰ ἔχη ἀξίαν τινα. Τοιαύτη ἀνώτερον βαθμὸν. Ἐν τούτοις ἡ πρότασις αὕτη ἠδύνατο νὰ ἔχη λογικὴν ἐννοίαν ἂν ἐσήμαινεν ἀπλῶς ὅτι οἱ πόθοι τοῦ ἀνθρώπου δύνανται πάντες ἐν ταύτῳ νὰ αὐξήσωσιν ἢ νὰ μειωθῶσι κατ' ἔντασιν. Ἐὰν π. χ. αἱ πεπολιτισμένα κοινωνία βαίνωσι πρὸς τὴν «στάσιμον ἐκείνην κατάστασιν», ἣν προβλέπει ὁ St. Mill, καθ' ἣν τὰς ψυχὰς δὲν θὰ πληροῖ ἡ μέριμνα τῆς ἐπιδιώξεως τοῦ πλούτου, δύναται τις τότε ἀληθῶς νὰ εἴπῃ ὅτι τὰ πάντα θὰ ἔχωσι μικροτέραν ἀξίαν. Ἐπίσης ἐὰν ἡμέραν τινα βεβαιωθῆ ὅτι ἡ δύναμις τῆς γῆτις ἔλξεως ἐμειώθη δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι τὸ βάρος πάντων τῶν σωμάτων ἠλαττώθη. Καὶ ἐν τῇ ὑποθέσει ταύτῃ ὁμοῦ, ἡ τοιαύτη διαβεβαίωσις δὲν θὰ εἴχε χρησιμότητα πρακτικὴν, οὔτε θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπαληθευθῆ, μὴ ὑπάρχοντος μέσου πρὸς καταμέτρησιν τῆς μειώσεως ταύτης τῶν ἀξιῶν καὶ τῶν πόθων ἄλλου πλὴν τῆς χαλαρώσεως τῆς ἀνθρωπίνης δραστηριότητος ἐν τῇ οἰκονομικῇ τάξει.

(1) Τῶντι ἡ σπάνις θεωρουμένη μεμονωμένης ἣτοι ἄνευ τῆς ζητήσεως, ἄνευ τῆς χρεῖας, δὲν ἔχει καμμίαν ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς ἀξίας. Τὰ κεράσια εἶνε ἐπίσης σπάνια εἰς τὸ τέλος ὅπως καὶ εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ἐποχῆς. Ἐν τούτοις ἐπειδὴ ποθοῦνται μόνον ὅταν ἦνε πρωτόλεια ἡ σπάνις κατὰ τὸ τέλος τῆς ἐποχῆς δὲν προσδίδει αὐτοῖς καμμίαν ἀξίαν. Ἐπὶ τῇ ὑποθέσει ὅτι ἔγραψα τραγῳδίαν, τὸ χειρόγραφόν μου καὶ ἂν ἦνε μοναδικὸν εἰς τὸν κόσμον, — τοῦθ' ὅπερ εἶνε τὸ μέγιστον τῆς σπάνεως, — δὲν θὰ ἔχη καμμίαν ἀξίαν.

εἶνε ἡ περίπτωσις, ἢ συνήθως ἀναφερομένη, τοῦ ποσίου ὕδατος ἐν ταῖς πλείσταις τῶν χωρῶν ἡμῶν, ἢ τῆς παρθένου γῆς εἰς τὰς χώρας τὰς μὴ κατεχομένας, ἢ τῆς ἐργασίας τοῦ χειρώνακτος, δυστυχῶς εἰς τὰς πόλεις ἡμῶν.

Καὶ διατί;

Διὰ τὸν ἀπλούστατον λόγον, ὃν ἐδώκαμεν ἀναλύοντες τὰς χρεῖας (σελ. 51)· διότι πᾶσα χρεῖα καὶ πᾶς πόθος ἐξαφανίζεται ἅμα χορηγηθῆ καὶ μεταβάλλεται μάλιστα εἰς ἀποστροφὴν τοῦ ἀρτίως ποθουμένου. Ἐν τούτοις, θὰ εἴπῃ τις, τὸ ὕδωρ διαμένει χρήσιμον καὶ ὅταν κατηνύσασμεν τὴν δίψαν ἡμῶν. Βεβαίως εἶνε χρήσιμον ὑπὸ τὴν ἐννοίαν ὅτι ἔχει πάντοτε φυσικῶς ἰδιότητας δροσιτικὰς ἢ ἀναψυκτικὰς, ἀλλ' οἰκονομικῶς δὲν εἶνε πλέον ἐπιθυμητὸν οὔτε δ' ἐμὲ οὔτε διὰ κανένα, διότι οἱ πάντες ἔχομεν ὑπεραποχρόντως⁽¹⁾.

Ὅσο περισσότερον ἡ ποσότης προσεγγίζει τὸ ὄριον ἔνθα ὑπερβαίνεται ἡ χρεῖα, τόσο περισσότερον ἡ ἀξία τείνει εἰς ἐκπτώσιν, καὶ ὅσον ἀπομακρύνεται τόσο ἡ ἀξία τείνει εἰς ὑψώσιν.

Ἐκ τούτου ἡ πεοίεργος συνέπεια, δυναμένη νὰ ὀνομασθῆ οἰκονομικὸν παράδοξον, ὅτι εἶνε δυνατόν, ἀξέανοντες τὴν ποσότητα ἀγαθοῦ τινος, νὰ μειώσωμεν τὸ ποσὸν τῶν ἀξιῶν, ἄς τοῦτο ἀντιπροσωπεύει, καὶ ἀντιστρόφως, μειοῦντες τὴν ποσότητα αὐτοῦ, νὰ αὐξήσωμεν τὸ ποσὸν τῶν ἀξιῶν. Ὁ νόμος οὗτος ἦτο γνωστὸς καὶ ἐτίθετο εἰς ἐνέργειαν ὑπὸ τῶν ἀρωματεμπόρων τῶν Ὀλλανδικῶν Ἰνδιῶν, οἵτινες κατέστρεφον μέρος τῆς ἐσοδείας, ὅταν ἐνόμιζον ταύτην ὑπεράφθονον, ἐνεργεῖται δὲ ἀκόμη σήμερον ὑπὸ τῶν βιομηχάνων τῶν ἠνωμένων εἰς Cartels, τὰ ὅποια περιορίζουσιν, ἐπὶ ποινῇ προτίμου, τὴν παραγωγὴν τοῦ ἀνθρακος ἢ τοῦ οἴνοπνεύματος.

ὑποθέσατε ὅτι διὰ μαγείας, ἢ ἀπλούστερον, διὰ τῆς ἀπεριορίστου προόδου τῆς ἐπιστήμης, καὶ τῆς βιομηχανίας, πάντα τὰ ἀντικείμενα καθίσταντο τόσο ἀφθονα, ὅσον τὸ ὕδωρ τῶν πηγῶν ἢ ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης, καὶ ὅτι οἱ ἄνθρωποι διὰ νὰ ἰκανοποιήσωσι τοὺς πόθους αὐτῶν ἠδύνατο νὰ ἀντλήσι κατὰ βούλησιν. Δὲν εἶνε

(1) Τοῦτο ἄλλως εἶνε ἀληθές μόνον διὰ τὸ ποσίου ὕδωρ. Διότι ἂν πρόκηται περὶ ἀρδεύσεως ἢ τέρψεως ἢ κινητηρίου δυνάμεως, τὸ ὕδωρ ἔχει βεβαίως ἀξίαν καὶ ἀξίαν μεγάλην. Διατί; Διότι διὰ τοιαύτας χρήσεις δὲν εἶνε πλέον ἐν ποσότητι ἱκανῆ ὅπως ἐπαρκέσῃ εἰς τὰς χρεῖας πάντων τῶν ἐπιθυμούντων νὰ χρησιμοποίησωσι τοῦτο.

φανερὸν ὅτι ἐν τῇ ὑποθέσει ταύτῃ ὅλα τὰ ἀντικείμενα, λόγῳ ἀκριβῶς τῆς ὑπεραφθονίας, θὰ ἐστεροῦντο πάσης ἀξίας; Δι' ἕκαστον ταῦτα δὲν θὰ εἶχον οὔτε μεγαλειτέραν οὔτε μικροτέραν ἀξίαν ἐκείνης, ἣν ἔχει τὸ ὕδωρ τῶν πηγῶν ἢ οἱ κόκκοι τῆς ἄμμου, πρὸς ἀσυνεκρίναμεν αὐτά.

Καὶ φθάνομεν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι εἰς τὴν γῆν ταύτην τῆς ἐπαγγελίας, ἐνῶ ὁ κοινωνικὸς πλοῦτος θὰ ἔφθκνεν εἰς τὸ μέγιστον, ἐν τούτοις δὲν θὰ ὑπῆρχον πλέον πλούσιοι, διὰτι τότε ὅλοι οἱ ἄνθρωποι θὰ ἦσαν ἴσοι ἐνώπιον τῶν ἀνευ ἀξίας πραγμάτων, ὅπως σήμερον ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ ἐπαίτης εἶνε ἴσοι ἐνώπιον τοῦ φωτὸς τοῦ ἡλίου⁽¹⁾.

IV

Τί προσδίδει τὴν ἀξίαν

Εἴπομεν ὅτι ἡ ἀξία ἐμφαίνει ἰδέαν κατατάξεως, συγκρίσεως, προτιμήσεως. Ἀλλὰ διὰτι προτιμῶμεν τὸ δεῖνα ἀντὶ τοῦ δεῖνα καὶ

(1) Εἶνε τὸ ζήτημα τὸ θεωρούμενον ὡς τὸ ἀκανθωδέστερον τῆς Πολιτ. Οἰκονομίας ὑπὸ τοῦ J. B. Say, ὅστις διτύπου τοῦτο ὡς ἐξῆς: «Τοῦ πλοῦτου συγκειμένου ἐκ τῆς ἀξίας τῶν κατεχομένων πραγμάτων, πῶς εἶνε δυνατόν ἔθνος τι νὰ ἦν ἐπὶ τοσοῦτον πλουσιώτερον ἐφ' ὅσον τὰ πράγματα εἶνε ἐν αὐτῷ εἰς χαμηλοτέραν τιμὴν;» Cours d'Econ. Politique βον μέρος ἐν αὐτῷ εἰς χαμηλοτέραν τιμὴν;» Cours d'Econ. Politique βον μέρος κεφ. V Καὶ ὁ Proudhon εἰς τὰς «Contradictions Economiques» προὐκάλει «πάντα σοβαρὸν οἰκονομολόγον» νὰ ἀπαντήσῃ. Ἡ νομιζομένη δυσκολία ἔγκειται εἰς τὸ πρῶτον μέρος τῆς φράσεως τοῦ J. B. Say, ἣτις ὀρίζουσα τὸν πλοῦτον ὡς «ποσὸν ἀξιῶν» ἐκλαμβάνει τὴν λέξιν πλοῦτος ἐν τῇ ἀτομικῇ ἐννοίᾳ, τῆς ἀξίας εἰς χρήματα. Ὁ πλοῦτος ἀτόμου τινος σύγκειται ἐκ τοῦ ποσοῦ τῶν ἀγαθῶν ἃ κατέχει ἐκτιμωμένων εἰς χρήματα—ὅσον δὲ περισσότερα εἶνε τόσον ὀλιγώτερον ἀξίζουσι—ἐνῶ εἰς τὸ δεύτερον μέρος τῆς φράσεως ἐπὶ τὸ ἔθνος εἶνε ἐπὶ τοσοῦτον πλουσιώτερον ἐφ' ὅσον τὰ πράγματα εἶνε ἐν αὐτῷ εἰς χαμηλοτέραν τιμὴν» ἐκλαμβάνει τὴν λέξιν πλοῦτος ἐν τῇ κοινωνικῇ ἐννοίᾳ, ἣτοι τῆς ἀφθονίας.

Ὅταν εἰς ἔτη μεγάλης ἐσοδείας συμβαίνει ἡ Γαλλία νὰ πλημμυρήσῃ ἐξ οἴνου ἢ σίτου λέγουσιν ὅτι εἶνε «καλὴ χρονιά», ἀλλ' εἶνε πολὺ κακὴ διὰ τοὺς κτηματίας, οἵτινες πωλοῦσι κάκιστα τὸν οἶνον καὶ τὸν σίτον αὐτῶν. Ἡ κ. Sévigné, ἣτις δὲν ἐμερίμα περι τῆς Πολ. Οἰκονομίας, ἐννοεῖ τοῦτο ἐξαίρετα ὅταν ἔγραψεν ἐκ τοῦ ἐν Grignan μεγάρου αὐτῆς κατὰ 86ριον τοῦ 1673 «Tout crève ici de blé et je n'ai pas un sol. Je crie famine sur nos tas de blé».

διὰτι λέγομεν ὅτι τοῦτο ἀξίζει περισσότερον ἢ τὸ ἄλλο; Διὰτι ἐν χιλιόγραμμον χρυσοῦ ἀξίζει περίπου 10,000 χιλιόγραμμα ἄρτου; Ἴδου τὸ φοβερὸν ζήτημα, τὸ ὅποσον ἀπὸ ἐνός καὶ πλέον αἰῶνος βασιανίζει ὅλας τὰς γενεὰς τῶν οἰκονομολόγων. Ἐκάστη κολακεύεται ὅτι ἀπήντησε κατὰ τρόπον ἀναντίλεκτον⁽¹⁾. ἀλλ' ἡ ἐπομένη, μὴ εὐρίσκουσα ἱκανοποιητικὴν τὴν ἀπάντησιν, ἐπιζητεῖ βαθυτέραν τοῦ προβλήματος ἔρευναν.

Καὶ δυνάμεθα νὰ ἐρωτήσωμεν: μήπως καὶ τὸ ζήτημα τοῦτο εἶνε ἄλυτον, ὅπως τόσα ἄλλα, τὰ ὅποια ὁ ἄνθρωπος διτύπωσε ἐπὶ αἰῶνας καὶ ἐγκατέλειψε κατόπιν; Ἐὰν «περὶ ὀρέξεων οὐδεὶς λόγος» δὲν πρέπει νὰ εἴπωμεν ὡσαύτως ὅτι τὰ αἷτια τῶν ὀρέξεων καὶ τῶν ἐπιθυμιῶν τῶν ἀνθρώπων διαφεύγουσι πᾶσαν ἀνάλυσιν; Ὁ Ricardo εἶπεν: «ἕκαστος ἄνθρωπος ἔχει μέτρον τι ἰδιαιτέρον πρὸς ἐκτίμησιν τῆς ἀξίας τῶν αὐτοῦ ἀπολαύσεων. Ἀλλὰ τὸ μέτρον τοῦτο εἶνε τόσον διάφορον ὅσον καὶ ὁ ἀνθρώπινος χαρακτήρ».

Ἐν τούτοις ἡ πολιτ. οἰκονομία δὲν θὰ ἦτο ἐπιστήμη ἂν, ἐκ τῶν ἀτομικῶν τούτων προτιμήσεων, ἠρνεῖτο νὰ ἐξαγάγῃ ἐλαττήριά τινα γενικά. Διὰ τοῦτο οἱ οἰκονομολόγοι, ὄχι μόνον ἐπεζήτησαν νὰ καθορίσωσι τὰς αἰτίας τῆς ἀξίας, ἀλλὰ καὶ προσεπάθησαν ἀκόμη νὰ ἀναγάγῃσι πᾶσας εἰς μίαν, μοναδικήν. Δὲν κατώρθωσαν ὅμως νὰ συμφωνήσωσι ἐπὶ τῆς αἰτίας ταύτης: εἶνε ἡ χρησιμότης; εἶνε ἡ σπανιότης; εἶνε ἡ δυσκολία τῆς ἀποκτήσεως; εἶνε ἡ δαπάνη τῆς παραγωγῆς; ἡ δαπάνη τῆς ἀναπαραγωγῆς; Ἐκάστη ἔσχε τοὺς ὀπαδοὺς αὐτῆς. Αἱ πλεῖστα: ὅμως διαδοχικῶς ἐγκατελείφθησαν.

Ἡ θεωρία τῆς χρησιμότητος, ἐν τῇ κοινῇ ἐννοίᾳ τῆς λέξεως, ἦτοι ἡ ιδιότης τοῦ ἀνταποκρίνεσθαι εἰς τὰς χρείας τὰς μᾶλλον ἐπιγούσας, δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀντιστη εἰς τὴν τετριμμένην ἀντίρρῃσιν: διὰτι ἐν τῇ κλίμακῃ τῆς ἀξίας ὁ ἀδάμας κατέχει τὴν πρώτην τάξιν καὶ τὸ ὕδωρ τὴν τελευταίαν; δηλ. ἀκριβῶς ἀντιστρόφως τῆς πραγματικῆς αὐτῶν χρησιμότητος; Ἀφ' οὗ τὸ ὕδωρ εἶνε βεβαίως τὸ ἐξ ὅλων τῶν σωμάτων ἀνταποκρινόμενον εἰς τὴν συνηθεστέραν καὶ ἐν-

(1) Κατὰ τὸ 1848 ὁ Stuart Mill Principes d' Economie Politique ἔλεγεν: «Εὐτυχῶς τίποτε δὲν μένει νὰ διαφωτισθῇ πλέον ἐκ τῶν νόμων τῆς ἀξίας, οὔτε τώρα οὔτε εἰς τὸ μέλλον. Ἡ θεωρία αὕτη εἶνε πλήρης». Οἱ οἰκονομολόγοι οἵτινες ἐπανάλαβον σήμερον τὴν θεωρίαν ταύτην λέγουσι τὸ αὐτό. Ἀλλὰ δύναται τὸ μέλλον νὰ διαψέσῃ αὐτοὺς ἐπίσης.

τωνωτέραν χρείαν; «ἄριστον μὲν ὕδωρ» ἔλεγεν ἤδη ὁ Πίνδαρος.

Ἄλλ' ἡ θεωρία αὕτη συνεπληρώθη διὰ τῆς προσθήκης τοῦ στοιχείου τῆς σπανιότητος. Οἰκονομολόγοι τινὲς μάλιστα (ὡς ὁ Senior καὶ ὁ Walras πατὴρ) ἐνόμισαν ὅτι αὕτη ἤρκει, τῆς χρησιμότητος φυσικῶς ὑπονοουμένης ἐν τῇ λέξει σπανιότητος, διότι σπανιότητος ἀχρηστος εἶνε ἄνευ ἐννοίας. Ἄν καὶ ἡ θεωρία αὕτη προσεγγίζει κατὰ πολὺ τὴν τῆς ἐλαχίστης ἢ ἐσχάτης χρησιμότητος (utilité finale), γενικῶς σήμερον παραδεδεγμένην, ἣν θὰ ἴδωμεν μετ' ὀλίγον, παρεκτρέπεται ὅμως τὸ πνεῦμα, τάσσουσα εἰς τὴν πρώτην θέσιν ὅ,τι εἶνε δευτερεύον. Διὰ τὸν συλλέκτην μόνον, τὸ κύριον, καὶ μάλιστα ἐνίσταται τὸ μοναδικὸν προτέρημα τῶν πραγμάτων, εἶνε ἡ σπανιότητος. Ἡ σπανιότητος ὅμως αὕτη καθ' ἑαυτήν, δὲν εἶνε δέλεαρ ἀλλὰ κώλυμα, συντελοῦν ὅπως ζωηρότερον διεγείρεται ὁ πόθος⁽¹⁾.

Σήμερον δύο ἐξηγήσεις διαμφισβητοῦσι τὸ ἔδαφος, καὶ μάλιστα ἡ πρώτη ἀπώλεσε σχεδὸν τὸ ἔλρον. Ἡ θεωρία τῆς ἐργασίας καὶ ἡ τῆς ἐσχάτης ἢ τελευταίας χρησιμότητος (utilité finale). Ἴδου αὕται διὰ βραχέων.

§ 1. Ἡ θεωρία τῆς ἐργασίας

Ἡ θεωρία αὕτη ἔσχεν ὑπέροχον θέσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν δογμάτων. Διδαχθεῖσα κατὰ πρῶτον, ἂν καὶ ὑπὸ τύπον ἀσαφῆ, παρὰ

(1) Ἡ δυσκολία τῆς ἀποκρίσεως, τὸ δυσἀπόκτητον, (difficulté d'acquisition) εἶνε ἔκφρασις προτιμητέα τῆς σπάνου, διότι ἔχει τὸ πλεονέκτημα νὰ ἐνώνη εἰς δύο λέξεις πολλὰ στοιχεῖα δυνάμενα νὰ ἔχωσιν ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς ἀξίας, ἀλλὰ παρέρχεται ἐν σιωπῇ τὸ οὐσιωδέστερον, τὸν πόθον. Τίποτε δυσκολώτερον ἀπὸ τὸ ν' ἀνασύρη τις χάλικα ριφθέντα εἰς τὸ βῆθος τοῦ Ἀτλαντικοῦ, ἀλλὰ τοῦτο δὲν προσδίδει αὐτῷ οὐδεμίαν ἀξίαν.

Ἡ δαπάνη τῆς ἀναπαραγωγῆς, θεωρία προσφιλεῖς εἰς τὸν Ἀμερικανὸν οἰκονομολόγον Carey καὶ εἰς τὸν Ἰταλὸν Ferrata, διαφέρει τῆς προηγουμένης μόνον καθ' ὅσον λαμβάνει ὑπ' ὄψιν τὸν κόπον τὸν ἀπαιτούμενον πρὸς ἀναπλήρωσιν τοῦ πράγματος, καὶ ὄχι τὸν καταβληθέντα πρὸς ἀπόκτησιν αὐτοῦ.

Ὅσον ἀφορᾷ τὸν νόμον τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς ζητήσεως, ἐὰν οὗτος δύνανται νὰ ἐξηγήσῃ (καὶ ἀκόμη ὑπὸ τὰς ἐπιφυλάξεις ἃς θὰ ἴδωμεν) τὰς μεταβολὰς τῆς ἀξίας δὲν δύνανται νὰ ἐξηγήσῃ τὴν καταγωγὴν ἢ τὴν αἰτίαν αὐτῆς. Ἐὰν εἴπωμεν ὅτι ἀξία τις εἶνε μικροτέρα ἢ μεγαλειτέρα ἐφ' ὅσον προσφέρεται περισσότερο ἢ ὀλιγώτερον, εἶνε τὸ αὐτὸ ὡς ἂν ἐλέγομεν ὅτι

τοῦ Ἀδάμ Σμιθ, ἰσχυρῶς ὑποστηριχθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ricardo, συνήνωσε τοὺς οἰκονομολόγους τοὺς ἀνήκοντας εἰς τὰς μᾶλλον ἀντιμαχομένας σχολάς, ἀπὸ τῶν αἰσιδοδῶν, ὡς ὁ Bastiat, μέχρι τῶν σοσιαλιστῶν ὡς ὁ Karl Marx⁽¹⁾.

Ἐνοεῖται ὅτι ἡ θεωρία αὕτη δὲν ἀμφισβητεῖ ὅτι ἡ χρησιμότητος, ἤτοι ἡ ιδιότης τοῦ ἱκανοποιεῖν χρείαν τινὰ ἢ πόθον τοῦ ἀνθρώπου οἰονδήποτε, διαμένει πάντοτε ὁ πρῶτος ὅρος πάσης ἀξίας. Πρέπει πραγματικῶς νὰ μὴ ἔχη τις ὑγιεῖς τὰς φρένας, διὰ νὰ νομίζῃ ὅτι ἀντικειμένον τι, μὴ χρησιμεῖον εἰς τίποτε, δύναται νὰ ἔχη ἀξίαν τινὰ, οἰαδήποτε ἄλλως ἐργασία καὶ ἂν περὶ αὐτοῦ κατεβλήθη. Ἀλλὰ, κατὰ τὴν σχολὴν ταύτην, ἐὰν ἡ χρησιμότητος ἦνε ὅρος τῆς ἀξίας, δὲν εἶνε ὅμως ἡ αἰτία αὐτῆς. Ἡ βᾶσις τῆς ἀξίας εἶνε ἡ ἐργασία τοῦ ἀνθρώπου, πᾶν δὲ πρᾶγμα ἀξίζει πλέον ἢ ἔλαττον ἀναλόγως τῆς σπουδαιότητος τῆς ἐργασίας ἧτις δι' αὐτὸ κατεβλήθη.

Ἡ θεωρία αὕτη φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως πολὺ δελεαστικὴ.

Πρῶτον διότι εἶνε ἐπιστημονικωτέρα, καθ' ὅσον παρέχει ὡς βᾶσιν τῆς ἀξίας, ἔννοιαν ἀκριβῆ, ποσοτικὴν, καὶ ὑπερ μετρεῖται. Ὁ λέγων ὅτι τὸ δεῖνα ὥρολόγιον ἔχει ἀξίαν δις ἀνωτέραν ἄλλον, διότι ἀντιπροσωπεύει διπλὴν ἐργασίαν, λέγει τι ἱκανοποιοῦν τὸ πνεῦμα

τὸ ἐκκρεμὲς ταλαντεύεται περισσότερο ἢ ὀλιγώτερον ἀναλόγως τῆς μικρᾶς ἢ τῆς μεγάλης ὠθήσεως ἣν λαμβάνει πρὸς τὰ δεξιὰ ἢ πρὸς τὰ ἀριστερά. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἐξηγεῖ διόλου ποία εἶνε ἡ αἰτία ἢ ἐπαναφέρουσα τὸ ἐκκρεμὲς εἰς τὴν κάθετον.

Διὰ τὴν ἐξήγησιν τῆς παραγωγικῆς δαπάνης κατωτέρω σελ. 71 σημ. 3.

(1) «Εἶνε αὐτόδηλον—λέγει ὁ Adam Smith—ὅτι ἐκεῖνο ὅπερ εἶνε συνήθως πρῶτον διώρου ἐργασίας ἀξίζει τὸ διπλάσιον ἐκείνου ὅπερ ἀπαιτεῖ συνήθως μίαν ὥραν ἐργασίας». (Βιβλ. Α', κεφ. 16).

«Θεωρῶ τὴν ἐργασίαν—λέγει ὁ Ricardo—ὡς τὴν πηγὴν πάσης ἀξίας καὶ τὴν σχετικὴν αὐτῆς ποσότητα ὡς τὸ μέτρον τὸ κανονίζον σχεδὸν ἀποκλειστικῶς τὴν σχετικὴν ἀξίαν τῶν ἐμπορευμάτων (Κεφ. 1 τμ. 2).

«Ἡ ἀξία ἐμπορευμάτων τινος προσδιορίζεται ἐκ τοῦ ποσοστοῦ τῆς ἐργασίας τῆς δαπανηθείσης κατὰ τὴν παραγωγὴν αὐτοῦ». Karl Marx κεφ. 1.

Παρὰ τὴν φαινομενικὴν ταύτην ταυτότητα, αἱ ἐξηγήσεις τῆς ἀξίας, αἱ διδόμεναι ὑπὸ τῶν τριῶν τούτων μεγάλων πνευμάτων, εἶνε κατὰ βᾶθος ἰκανῶς διάφοροι. Ἀλλὰ δὲν δυνάμεθα νὰ εἰσελθῶμεν ἐνταῦθα εἰς τὰς παραλλαγὰς ταύτας (Ἴδε Histoire des Doctrines ὑπὸ Gide et Rist).

καὶ παρέχει ἐξήγησιν εὐλογον ἢ ἐν πάσῃ περιπτώσει δυναμένην ἐπαληθευθῆ. Ἐν τῷ ὁ λέγων ὅτι ἀξίζει τὸ διπλοῦν, διότι ἡ χρησιμότης αὐτοῦ εἶνε δις ἀνωτέρα, δὲν διαφωτίζει ἡμᾶς ποσῶς.

Δεύτερον, διότι ἱκανοποιεῖ περισσότερο τὴν ἰδέαν τῆς δικαιοσύνης, καθ' ὅσον παρέχει ὡς βᾶσιν τῆς ἀξίας, στοιχεῖον ἠθικόν, τὴν ἐργασίαν: Ἀκριβῶς δ' ἕνεκα τούτου ἐσαγήνευσε πολλὰ γενναῖα πνεύματα. Ἐὰν κατωρθοῦτο νὰ ἀποδειχθῆ ὅτι ἡ ἀξία πάντων τῶν πραγμάτων, τὰ ὅποια κατέστησαν κτήματα, ἀπὸ αὐτῆς τῆς γῆς, εἶνε κατὰ λόγον τῆς ἐργασίας, ἣτις κατεβλήθη δι' αὐτά, βεβαίως δὲν θὰ εἴπετο ἀναγκαιῶς ὅτι τὰ ἀγαθὰ, τὰ παρ' ἐκάστου οἰκειοποιηθέντα, εἶνε ἰσοδύναμα πρὸς τὸ προϊόν τῆς ἐργασίας αὐτοῦ, — διότι εἶνε δυνατὴ ἡ οἰκειοποίησις ἀξίας δημιουργηθείσης δι' ἐργασίας ἄλλου, — ἀλλὰ τοῦλάχιστον τὸ πρόβλημα, ὅπερ συνίσταται εἰς τὸ νὰ ἀποδοθῆ ἐκάστῳ ἀξία ἴση πρὸς τὸ προϊόν τῆς ἐργασίας αὐτοῦ, θὰ εὐρίσκετο κατὰ πολὺ ἠπλοποιημένον, θὰ καθίστατο δ' εὐκολώτερον νὰ στηριχθῆ στερεῶς ὁ κοινωνικὸς ὀργανισμὸς ἐπὶ ἀρχῆς τινος δικαιοσύνης⁽¹⁾.

Ἐν τούτοις πρέπει νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ὁ λόγος οὗτος τῆς ἠθικῆς εἶνε ἀμφισβητήσιμος, διότι καὶ αὐτὴ ἡ ἐργασία, ἐὰν ᾖ ἀχρηστος, δὲν ἔχει ἠθικὴν ἀξίαν. Καὶ ἂν δεχθῶμεν ἀκόμη, — ὅπερ δὲν συμβαίνει πάντοτε, — ὅτι ἡ ἀχρηστος ἐργασία προδίδει τοῦλάχιστον καλὴν πρόθεσιν, δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν ὅτι καὶ ὁ ἄδικος αὐτὸς κατὰ τὴν παροιμίαν εἶνε ἀεστρωμένος διὰ καλῶν διαθέσεων.

Ἄλλ' ὑπὸ ἔποψιν οἰκονομικὴν ἡ ἐξήγησις αὕτη ἀξίζει ὀλιγώτερον διὰ τοὺς ἐξῆς λόγους.

(1) Παρατηρητέον ἐν τούτοις ὅτι ἡ ἐξήγησις αὕτη ἐχρησιμοποιήθη πρὸς δύο ἀντιθέτους σκοπούς. Τόσον πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας ὅσον καὶ πρὸς κατάργησιν αὐτῆς.

Οὕτω ἡ αἰσιόδοξος σχολὴ (ἡ φιλελευθέρα) ὑποστηρίζει ὅτι αἱ παρ' ἐκάστου ἰδιοποιηθεῖσαι ἀξίαι εἶνε ἐν γένει προϊόν τῆς ἐργασίας τοῦ ἰδιοκτῆτου ἢ τῶν γονέων αὐτοῦ, ἐκτὸς ἐν περιπτώσει ταραχῶν, ἐκμεταλλεύσεων ἢ κλοπῶν, ὧν δὲν εἶνε ἀπηλλαγμένα καὶ αἱ μᾶλλον πεπολιτισμένα κοινωνία. Ἴδε Bastiat, Fontenay, Paul Leroy Beaulieu — Οὕτω ἰδίως ὑπερασπίζονται τὴν ἀκίνητον ἰδιοκτησίαν ἐνθα ἡ ἀπόδειξις εἶνε ἀκανθώδεστερα.

Τούναντίον ἡ σοσιαλιστικὴ σχολὴ ὑποστηρίζει ὅτι αἱ ἰδιοποιηθεῖσαι ἀξίαι εἶνε ἐν γένει τὸ προϊόν τῆς ἐργασίας τοῦ ἄλλου.

Ἴον. Ἐὰν ἡ ἀξία πράγματός τινος εἴχε, ὡς αἰτίαν ἢ ὡς ὑπόστασιν, τὴν ἐργασίαν τὴν καταβληθεῖσαν ἵνα τοῦτο παραχθῆ, ἔπρεπεν ἀναγκαιῶς ἡ ἀξία αὕτη νὰ ᾖ ἀμετάβλητος, διότι, ὡς λέγει ὁ Bastiat, ἡ συντελεσθεῖσα ἐργασία δὲν εἶνε δεκτικὴ οὔτε αὐξήσεως οὔτε μειώσεως. Ἐκαστος ὁμοῦ, τούναντίον, γνωρίζει ὅτι ἡ ἀξία ἀντικειμένου τινος μεταβάλλεται διὰ τοῦ χρόνου καὶ ἀδιακόπως, διότι ἀκριβῶς ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ζητήσεως, ἐκ τοῦ πόθου. Εἶνε ἄρα προφανές ὅτι αἱ μεταβολαὶ αὗται εἶνε ἀπολύτως ἀνεξάρτητοι τῆς ἐργασίας, τῆς διὰ τὴν παραγωγὴν καταβληθείσης. Ἄλλ' οὔτε λογικῶς δύναται νὰ ὑποστηριχθῆ ὅτι ἡ ἀξία πράγματός τινος δύναται νὰ ἐξαρτᾶται ἐκ γεγονότος ἀνεπιστρεπτῆ παρελθόντος. Διότι ὁ γέγονε γέγονε, καὶ ἡ πρὸς αὐτὸ ἐπάνοδος δὲν εἶνε πλέον δυνατὴ.

Εἰς τοῦτο ὁμοῦ δύναται τις ν' ἀπαντήσῃ, ὅτι ἡ ἐργασία, ἡ ὡς μέτρον τῆς ἀξίας χρησιμεύουσα, δὲν εἶνε ἡ συντελεσθεῖσα ἀλλ' ἡ παρούσα, δηλαδή οὐχὶ ἡ ἐργασία ἡ εἰδικῶς καταβληθεῖσα πρὸς παραγωγὴν τοῦ περὶ οὗ πρόκειται ἀντικειμένου, ἀλλὰ ἡ γενικῶς ἀναγκαία, ὑπὸ τοὺς ὑφισταμένους κοινωνικοὺς ὄρους, πρὸς ἀναπαραγωγὴν τῶν αὐτῶν ἀντικειμένων, ἣτοι «ἡ ἐργασία τῆς ἀναπαραγωγῆς»⁽¹⁾.

(1) Ὁ Karl Marx ἀπήντα εἰς τὴν ἀντίρρησην ταύτην σχεδὸν ὁμοίως, διακηρύσσων ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἀσχολούμεθα περὶ τῆς ἀτομικῆς ἐργασίας ἣτις ἐχρειάσθη πρὸς παραγωγὴν ἀντικειμένου οἰουδήποτε, ἀλλὰ περὶ τῆς κοινωνικῆς ἐργασίας τῆς ἀναγκαίας πρὸς παραγωγὴν τοῦ ἀντικειμένου τούτου, ὅπερ μετρεῖται διὰ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ὥρων τῶν ἀναγκαίων κατὰ μέσον ὅρον ὅπως παραχθῆ.

Ὁ Bastiat ἵνα λύσῃ τὴν αὐτὴν δυσκόλιαν λέγει ὅτι πρέπει νὰ σκοπῆται οὐχὶ ἡ καταβληθεῖσα ἐργασία παρὰ τοῦ παραγωγόντος τὸ ἀντικείμενον, ἀλλὰ μόνον ἡ ἐργασία ἡ οἰκονομηθεῖσα παρ' ἐκείνου ὅστις θέλει ν' ἀποκτήσῃ τοῦτο.

Καὶ ἐπειδὴ οἰκονομῶν τινος ἐργασίαν τινα εἶνε κατὰ τὸν Bastiat «παρέχειν αὐτῷ ὑπηρεσίαν», ὁ συγγραφεὺς τῶν «Ἀρμονιῶν» καταλήγει νὰ ὀρίσῃ τὴν ἀξίαν: ὡς τὴν «σχέσιν δέκα ἀνταλλασσομένων προσπαθειῶν» καὶ νὰ διακηρύξῃ ὅτι ἡ ἀξία ἔχει ὡς αἰτίαν καὶ ὡς μέτρον «παρασχεθεῖσαν τινα ὑπηρεσίαν». Εἶνε ὠραία καὶ νέα ἡ ἰδέα τὸ βλέπειν ἐν ταῖς κοινωνικαῖς σχέσεσιν ἀνταλλαγὴν ὑπηρεσιῶν, ἀλλ' ὡς ἐξήγησις τῆς ἀξίας καταλήγει εἰς ἀπλὴν ταυτολογίαν. Εἰς τὸ ζήτημα: διατί ὁ ἀδάμας ἔχει μεγαλειτέραν ἀξίαν τοῦ χάλικος; ἀπα. τῆ διότι ὁ παραχωρῶν μοι ἀδάμαντα μοι παρέχει

2ον. Ἐὰν ἡ ἐργασία ἦτο ἡ αἰτία τῆς ἀξίας, τότε πρὸς ἐργασίας ἴσως ἔπρεπε νὰ ἀνταποκρίνωνται ἴσαι ἀξίαι καὶ πρὸς ἐργασίας ἀνίσους ἀξίαι ἄνισοι. Ἐν τούτοις ἀνὰ πᾶσαν στιγμήν βλέπομεν ἀντικείμενα, δι' ἃ κατεβλήθη ἡ αὐτὴ ἐργασία, νὰ πωλῶνται εἰς τιμὰς λίαν διαφόρους. Παράδειγμα· ἡ ψόα (filet) τοῦ βοῦς καὶ ἡ οὐρά τοῦ αὐτοῦ βοῦς—ἀκριβῶς διότι ἡ ἀξία τῶν τεμαχίων τούτων προσδιορίζεται ἐκ τῆς ποιότητος, τῆς ἄλλως λεγομένης *χρησιμότητος*, ἐνὸς ἐκάστου αὐτῶν. Καὶ ἀντιστρόφως ἀντικείμενα δι' ἃ κατεβλήθη ἐργασία διάφορος πωλοῦνται εἰς τὴν αὐτὴν τιμὴν (π. χ. ἐν ἑκατόλιτρον σίτου παραχθέν ἐκ γῆς ἀποδιδούσης 15 καθ' ἑκτάριον καὶ ἐν ἑκατόλιτρον σίτου τῆς αὐτῆς ποιότητος ἐκ γῆς παραγούσης 50). Ἐπὶ τοῦ φαινομένου δὲ τούτου ἀκριβῶς βασιίζεται ὁ τόσον διάσημος ἐν τῇ πολιτικῇ οἰκονομίᾳ **Νόμος τῆς προσόδου**. Ἄλλ' ἡ πρόσοδος, ὡς θὰ ἴδωμεν, ἐμφαίνει πάντοτε πλεόνασμα τῆς τιμῆς τῆς πωλήσεως ἀντικειμένου τινὸς ἐπὶ τῆς δαπάνης τῆς παραγωγῆς, ἢ τοῦ τῆς δανάνης εἰς *ἐργασίαν*. Ἐπειδὴ δὲ ἡ πρόσοδος ὑφίσταται:

μεγαλειτέραν ὑπηρεσίαν ἢ ἂν μοι παρεχώρει χάλικα».

Τοῦτο εἶνε κενολογία (truisme) ἢ οὐδεὶς θὰ ἀμφισβητήσῃ. Ἄρκει δὲ νὰ ἀπαντήσωμεν ὅτι ἂν ἡ ὑπηρεσία, ἡ παρασχεθεῖσα διὰ τῆς μεταβιβάσεως τοῦ ἀδάμαντος, εἶνε μεγαλειτέρα τῆς ὑπηρεσίας τῆς παρεχομένης ἐκ τῆς παραχωρήσεως ἀπλοῦ χάλικος, τοῦτο συμβαίνει προφανῶς, διότι ὁ ἀδάμας ἔχει μεγαλειτέραν ἀξίαν ἢ ὁ χάλις. Ὡστε στρέφομεν ἐπὶ τῆς αὐτῆς θέσεως. Δὲν εἶνε τῶντι ἡ παρασχεθεῖσα ὑπηρεσία τοῦ χορηγοῦντος μοι τὸ ἀντικείμενον, ἢ τις δρῶν τὴν ἀξίαν· τούναντίον ἡ ἀξία τοῦ ἀντικειμένου τοῦ παραχωρουμένου μοι καθορίζει καὶ μετρεῖ τὴν σημασίαν καὶ σπουδαιότητα τῆς παρασχεθείσης ὑπηρεσίας (ἴδε ἐν τῇ *Revue d' Economie Politique* 11 Ἰουνίου 1887 ἐπίκρισιν τῆς θεωρίας ταύτης παρ' ἡμῶν καὶ τουναντίον τὴν ὑποστήριξιν ἐν *Cauwes* τόμ. 1 σελ. 308).

Παρατηρητέον ἄλλως ὅτι ἐν ᾧ μέτρῳ αἱ τροποποιήσεις αὗται βελτιοῦσι τὴν κυρίαν θεωρίαν, κατὰ τὸ αὐτὸ ἄφαιροῦσι τὴν ἀρετήν, ἢν εἶχεν αὐτὴ τοῦ νὰ ἱκανοποιῇ τὴν ἰδέαν τῆς δικαιοσύνης. Ὡμολογήσαμεν τῶντι ὅτι θὰ ὑπῆρχεν ἄρμονία ἂν ἦτο δυνατόν νὰ ἀποδειχθῇ ὅτι ἡ ἀξία κατεχομένου τινος ἀντικειμένου εἶνε ἀνάλογος πρὸς τὸν κόπον, ὃν ὑπέστη ὁ κάτοχος διὰ τὴν παραγωγὴν αὐτοῦ. Ἄλλ' ἄρνούμεθα ὅτι ἡ ἄρμονία αὕτη ὑφίσταται, ἂν περιορισθῶμεν εἰς τὴν ἀπόδειξιν ὅτι ἡ ἀξία εἶνε ἀπλῶς ἀνάλογος πρὸς τὸν *οἰκονομηθέντα* κόπον (ὅστις συνεπῶς δὲν κατεβλήθη), ὅπως λέγει ὁ Bastiat, ἢ ἀνάλογος πρὸς τὴν ἐργασίαν κατὰ μέσον ὅρον (συνεπῶς ἀνεξάρτητον τῆς ἀτομικῆς προσπάθειας), ὡς λέγει ὁ Karl Marx.

κατὰ μᾶλλον ἢ ἦττον πανταχοῦ, ἔπεται ὅτι ἡ ἐργασία δὲν εἶνε ἡ μόνη αἰτία τῆς ἀξίας (1).

3ον. Ἐὰν ἡ ἐργασία ἦτο ἡ αἰτία τῆς ἀξίας, ἐκεῖ ἔνθα ἡ ἐργασία εἶνε μηδαμινὴ θὰ ἦνε μηδαμινὴ καὶ ἡ ἀξία. Ἀναρίθμητα ὅμως εἶνε τὰ ἀντικείμενα τὰ ἔχοντα ἀξίαν συμφυῆ, ἀνευ τινος ἐργασίας, ἀλλ' ἀπλῶς καὶ μόνον διότι εἶνε χρήσιμα καὶ περιζήτητα—πηγαὶ μεταλλικῶν ὑδάτων—πετρελαίου—κοπρίχ (guano) κατατεθειμένη ὑπὸ τῶν θαλασσιῶν πτηνῶν—παραλία ἄμμος τῆς Camargue, ἢ τις καλλιεργεῖται μόνον ὑπὸ τοῦ ἀνέμου τοῦ πελάγους καὶ πωλεῖται ἀκριβὰ διὰ τὴν φυτεῖαν ἀμπέλου, — γήπεδα ἐν Πικρισίῳ εἰς τὰ Ἡλύσια πεδία κλπ.—ἢ τὰ ὅποια ἀποκτώσι νέαν ἀξίαν ἀνευ ἐργασίας π. χ. ὁ ἐν τῷ οἴνῳ μένων οἶνος(2).

4ον. Ἐὰν ἡ ἐργασία ἦνε ἡ αἰτία τῆς ἀξίας, ποῖα θὰ ἦνε τότε ἡ αἰτία τῆς ἀξίας αὐτῆς ταύτης τῆς ἐργασίας; Διότι ἡ ἐργασία ἔχει ἀναμφισβητήτως ἀξίαν, ἐφ' οὗ καθ' ἑκάστην πωλεῖται, ἀγοράζεται, μισθώνεται· τοῦτο δὲ διότι εἶνε χρήσιμος καὶ πηγὴ χρησιμότητων. Καὶ εἶνε εὐκόλον νὰ ἐξηγήσωμεν τὴν ἀξίαν τῆς ἐργασίας ἐκ τῆς ἀξίας τῶν προϊόντων αὐτῆς, ὅπως ἡ ἀξία γῆς προσδιορίζεται ἐκ τῆς ἀξίας τῶν προϊόντων ἃ δύναται νὰ δώσῃ. Ἄλλ' ἂν θελήσωμεν νὰ ἐξηγήσωμεν τὴν ἀξίαν αὐτῶν τῶν προϊόντων διὰ τῆς ἀξίας τῆς ἐργασίας, ἢ τις παρήγαγεν αὐτά, τότε περιστρεφόμεθα προφανῶς περὶ κύκλον ἀδιέξοδον(3).

(1) Ὁ Ricardo δὲν ἠνεῖτο τὴν πρόσοδον, διότι τούναντίον αὐτὸς ὁ ἴδιος ἀκριβῶς ἀνεκάλυψε ταύτην διὰ τὴν γῆν (ἴδε Βιβλ. III. Ὁ νόμος τῆς προσόδου)· ἀλλ' ἡ ἐξηγησις ἦν διδοί ταύτης χρησιμεύει μόνον νὰ βεβαιώσῃ τὸ ἀναμφισβήτητον γεγονός, ὅτι δύο ἀντικείμενα τῆς αὐτῆς ποιότητος ἦτοι τῆς αὐτῆς χρησιμότητος, ἔχουσιν ἀναγκαίως τὴν αὐτὴν ἀξίαν ὅσον ἄνισοι καὶ ἂν ἦνε ἡ πρὸς παραγωγὴν αὐτῶν καταβληθεῖσα ἐργασία.

(2) Ὁ Ricardo καὶ ἡ Σχολὴ αὐτοῦ δὲν ἄρνοῦνται (διότι δὲν εἶνε δυνατόν) ὅτι ὑπάρχουσιν ἀντικείμενα τινὰ αἷων ἡ ἀξία ἢρηται μόνον ἐκ τῆς σπάσεως, διότι οὐδεμία ἐργασία δύναται νὰ αὐξήσῃ τὴν ποσότητα αὐτῶν, θεωρεῖ ὅμως ταῦτα ὡς ἐξάρεσιν ἀσήμαντον καὶ παραθέτει μόνον ὡς παράδειγμα τὰς πολυτίμους εἰκόνας, ἀγάλματα κλπ., ἀλλὰ τὰ ἀντικείμενα ταῦτα ἀποτελοῦσιν ἐν τῇ πράξει ἐξάρεσιν μεγίστην, ἢ τις παρασύρει τὸν κανόνα.

(3) Ἡ θεωρία τῆς ἐργασίας τείνει σήμερον, ὡς ἀπρηχαιωμένη, ν' ἀνεωθῇ ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς *παραγωγικῆς δαπάνης*.

Ἐὰν διὰ παραγωγικῆς δαπάνης ἐνοητῆται τὸ ποσὸν τῶν τιμῶν τῶν πληρω-

5ον. Τέλος ἡ θεωρία καθ' ἣν ἡ ἀξία εἶνε δημιουργήμα τῆς ἐργασίας διεγείρει ἀναγκαιῶς τὴν ἰδέαν ὅτι ἡ ἀξία εἶνε προϊόν τῆς ἐργασίας. Ἄλλ' ἡ ἰδέα αὕτη εἶνε ἐσφαλμένη διότι ἡ ἀξία δὲν εἶνε προϊόν, ἡ ἀξία, ὅπως θὰ ἴδωμεν, δὲν ἐγκρίεται ἐν τοῖς πράγμασιν, ἐρχεται ἐξῶθεν. Πρέπει νὰ φαντασθῶμεν αὐτὴν ὡς φωτισμὸν τῶν πραγμάτων ὑπὸ ἀκτίνος ἐκπεμπομένης ἐκ τοῦ ἡμετέρου πόθου. Καθ' ὅσον ἡ ἀκτίς στρέφεται ἐντεῦθεν ἢ ἐκεῖθεν, ἀνακύπτουσιν ἐκ τῆς σκιᾶς τὰ ἀντικείμενα τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, ἐξαφανίζονται δὲ πάλιν ἐν τῷ σκότει εὐθύς ὡς αὕτη ἐγκαταλείψει αὐτά. Ἐσχον ἀξίαν—δὲν ἔχουσι πλέον. Τοῦτο θὰ ἐξηγήσῃ ἡμῖν καλλίτερον ἡ δευτέρα θεωρία.

§ 2. Ἡ θεωρία τῆς ἐσχάτης ἢ ἐλαχίστης χρησιμότητος.
(utilité finale)

Ἡ δευτέρα αὕτη θεωρία εἶνε τρόπον τινα τὸ ἀντίστροφον τῆς προηγουμένης. Ἐνῶ ἐκεῖνη προσκολλᾶται εἰς τὴν ἰδέαν τῆς συντελεσθείσης προσπαθείας, αὕτη προσκολλᾶται εἰς τὴν ἰδέαν τῆς προσπορισθείσης ἀπολαύσεως.

Ἡ θεωρία τῆς ἐλαχίστης χρησιμότητος εἶνε θυγάτηρ τῆς παλαιᾶς θεωρίας τῆς χρησιμότητος. Ἄλλ' εἶνε ἀνωτέρα αὐτῆς, καθ' ὅσον ἐποίησατο διάκρισιν, μεταξὺ τῆς χρησιμότητος πράγματος τινος θεωρουμένου *in genere* καὶ τῆς χρησιμότητος ἐκάστης μονάδος τοῦ πράγματος τούτου, καὶ ἀπέδειξεν ὅτι ἡ μόνη ἐνδιαφερούσα χρησιμότης εἶνε ἡ δευτέρα, ἡ τῆς μονάδος.

Ὅταν διατυπώμεν τὴν παλαιὰν ἀντίρρησην, ὅτι τὸ ὕδωρ εἶνε μὲν χρησιμώτατον, ἀλλ' ἐν τούτοις δὲν ἔχει ἀξίαν, τί ἐννοοῦμεν δι'

θεσιῶν διὰ τὰς διαφόρους παραγωγικὰς ὑπηρεσίας, εἰς μισθούς, τόκους, ἐνοίκιον κλπ., τότε ἡ ἐξηγήσις τῆς ἀξίας τοῦ προϊόντος γίνεται διὰ τῆς ἀξίας τῶν στοιχείων ἅτινα ἀποτελοῦσι τὸ προϊόν τοῦτο, ἐξηγεῖται ἡ τιμὴ τῆς πωλήσεως διὰ τῆς τιμῆς τῆς παραγωγῆς (*prix de revient*), ἀλλὰ καὶ τοῦτο οὐδὲν διδάσκει οὔτε περὶ τῆς αἰτίας, οὔτε περὶ τῆς πηγῆς τῆς ἀξίας, καθ' ὅσον ἐξηγεῖται ἀξία τις δι' ἄλλης ἀξίας.

Ἐὰν διὰ παραγωγικῆς δαπάνης ἐννοῆται ἡ ποσότης τῆς ἐργασίας καὶ ἡ ποσότης τοῦ χρόνου, ὅστις κατεβλήθη διὰ τὴν παραγωγὴν πράγματος τινος (καὶ οὕτω ἐννοεῖ ὁ Ricardo), τότε ἡ ἐξηγήσις αὕτη εἶνε ὁμοία τῆς ἐν τῷ κειμένῳ ἐκτιθεμένης, μετὰ τῆς διαφορᾶς ὅτι ἐν τῷ κόπῳ ἢ ἐν τῇ ἀναγκαίᾳ προσπαθείᾳ διὰ τὴν παραγωγὴν παρεισάγει ὄχι μόνον τὴν ἐργασίαν ἀλλὰ καὶ τὴν διάρκειαν.

αὐτοῦ; Τὸ ὅλον πόσιμον ὕδωρ τὸ εὑρισκόμενον ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς; Ἄν τοῦτο, εἶνε ἐντελῶς ψευδὲς νὰ ἰσχυρισθῶμεν, ὅτι δὲν ἔχει ἀξίαν. Ὅτ' εἶχεν ἀνυπολόγιστον ἐὰν ἀνήκεν εἰς ἰδιώτην ἢ εἰς ἐπικράτειαν καὶ ἠδύνατο νὰ πωληθῇ. Ἐννοοῦμεν τὴν ποσότητα τοῦ ὕδατος τὴν περιεχομένην ἐν φιάλῃ ἢ ἐν ὑδρίᾳ; Ἀναμφιβόλως, διότι τοῦτο μόνον ἐνδιαφέρει ἡμᾶς. Λοιπὸν περὶ τοῦ ὕδατος, τοῦ περιεχομένου ἐν τῇ ὑδρίᾳ, δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι εἶνε χρήσιμον ἢ ἀχρηστον τοῦτο ἐξαρχαῖται.

Ἄς φαντασθῶμεν τῷ ὄντι τὴν ποσότητα τοῦ ὕδατος, ἣν καθ' ἐκάστην δύναμαι νὰ διαθέτω, διηρημένην εἰς σειρὰν δοχείων ἡριθμημένων. Τὸ δοχεῖον ὑπ' ὑπ' ἀριθ. 1 ἔχει δι' ἐμέ τὴν μεγίστην χρησιμότητα, διότι χρησιμεύει πρὸ πόσιν· τὸ δοχεῖον ὑπ' ἀριθ. 2 ἔχει μεγάλην, ἂν καὶ μικροτέραν, διότι χρησιμεύει διὰ τὸ βραστόν μου. Τὸ δοχεῖον ὑπ' ἀριθ. 3 μικροτέραν, διότι χρησιμεύει εἰς τὸν καλλωπισμὸν μου, τὸ δοχεῖον ὑπ' ἀριθ. 4 πρὸς ποτισμὸν τοῦ ἴππου μου· τὸ δοχεῖον ἀριθ. 5 πρὸς ἀρδευσιν τῶν ἀνθέων μου· τὸ δοχεῖον ὑπ' ἀριθ. 6 πρὸς πλύσιν τοῦ δαπέδου τοῦ μαγειρείου μου, τὸ δοχεῖον ὑπ' ἀριθ. 7 δὲν μοὶ χρησιμεύει εἰς τίποτε ἀπολύτως, διὰ τοῦτο δὲ καὶ δὲν λαμβάνω τὸν κόπον ν' ἀντλήσω καὶ αὐτὸ ἐκ τοῦ φρέατος. Καὶ ἐὰν κακόβουλον τι πνεῦμα ἠρέσκετο νὰ μοὶ κομίσῃ 10, 20 ἢ 100 ἀκόμη δοχεῖα μέχρι πλημμύρας, εἶνε φανερόν, ὅτι ταῦτα ὄχι μόνον δὲν εἶνε χρήσιμα, ἀλλὰ τούναντίον εἶνε θετικῶς ἐπιβλαβῆ.

Λοιπὸν περὶ τῶν δοχείων τούτων ὕδατος δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι εἶνε χρήσιμα ἢ ἀχρηστα, ἀλλ' ὅτι παρουσιάζουσι κλίμακά τινα χρησιμότητος ἐλαττωμένης ἀπὸ τοῦ ἀπείρου μέχρι τοῦ μηδενὸς καὶ ἀκόμη κάτω.

Ἐμμένωμεν διὰ τῆς φαντασίας εἰς τὸ δοχεῖον ὑπ' ἀριθ. 6 τὸ τελευταῖον, ὅπερ ἔχει χρησιμότητά τινα ἔστω μικράν, ἀρκούσαν ἡμῶς ὥστε νὰ καταβληθῇ κόπος πρὸς ἀντλήσιν αὐτοῦ ἐκ τοῦ φρέατος. Δυνάμεθα νὰ βεβαιώσωμεν—καὶ ἐνταῦθα εἶνε τὸ περιεργότερον σημεῖον τῆς ἀποδείξεως,—ὅτι οὐδὲν ἐκ τῶν ἄλλων δοχείων δύναται νὰ ἔχῃ ἀξίαν ἀνωτέραν ἐκείνης, ἥτις μετρεῖται διὰ τῆς χρησιμότητος τοῦ τελευταίου τούτου. Διὰ τί; Διότι, ὅ,τι δῆποτε καὶ ἂν συμβῇ, διὰ τῆς τελευταίας ταύτης μονάδος, ὑπαρχούσης ἢ μὴ, μετροῦμεν τὴν ἀπόλαυσιν ἢ τὴν στέρησιν ἡμῶν.

Ἐποθέσωμεν π. χ. ὅτι τὸ δοχεῖον ὑπ' ἀριθ. 1 ἐκεῖνο, ὅπερ θὰ

ἐχρησίμευε πρὸς πόσιν ἀνατρέπεται τυχαίως. Θὰ φωνάξω, ὅτι κατ' ἐδικάσθην ν' ἀποθάνω ἐκ δίψης; Τοῦτο θὰ ἦτο λογικὴ ἀνοήτου. Εἶνε φανερόν ὅτι δὲν θὰ στερηθῶ ἐκ τούτου ποσίου ὕδατος, θὰ ἀναγκασθῶ μόνον νὰ θυσιάσω πρὸς ἀκπλήρωσιν ἄλλο δοχείον. Ποῖον; Προφανῶς τὸ ὀλιγώτερον χρήσιμον ἦτοι τὸ τελευταῖον ἀντηληθέν.

Καὶ ἰδοὺ διὰ τί τοῦτο προσδιορίζει τὴν ἀξίαν πάντων τῶν ἄλλων. Ἐπειδὴ δὲ τὸ τελευταῖον τοῦτο δοχείον ἔχει μηδενικήν ἀξίαν—ἐν ταῖς χώραις ἡμῶν τοῦλάχιστον, διαφέρει ἐν ταῖς ἀφρικανικοῖς χωρίοις—διὰ τοῦτο τὸ ὕδωρ ἔχει εὐτελεσιάτην ἀξίαν· διότι πραγματικῶς ἢ χρησιμότητος αὐτοῦ εἶνε ἐλάχιστη (1).

(1) Ἡ τελευταία, ἐλάχιστη, ἢ ἐσχάτη χρησιμότης πρέπει ἄρα νὰ διακριθῇ ἐπιμελῶς τῆς ὀλιγῆς χρησιμότητος, ἣτις συνίσταται ἐν τῷ ποσῷ τῶν χρησιμότητων ὄλων τῶν δοχείων τοῦ ὕδατος καὶ συνεπῶς εἶνε πάντοτε πολὺ ἀνωτέρω τῆς χρησιμότητος τοῦ τελευταίου μόνου. Ἰδοὺ διὰ τί ἡ ὀλιγὴ χρησιμότης τοῦ ὕδατος εἶνε μεγίστη ἂν καὶ ἡ χρησιμότης ἐνός κάδου ὕδατος εἶνε μικρά.

Τὸ ἐπίθετον ἐλάχιστη ἢ ἐσχάτη (finale) δὲν ἰκανοποιεῖ ἐντελῶς, ἐπεκρίθη δ' ὡς ἐμφαίνον τὴν ἰδέαν σειρᾶς μειουμένης, ἀριθμοθετήσεως, ἣν πρέπει νὰ δεχθῇ τις ὡς μέθοδον ἀποδείξεως, ἀλλ' ἣτις δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Οἰκονομολόγοι τινες προτιμῶσι τὸν ὄρον *χρησιμότης*—*οὐριον* ἢ *ἄκρα*, ὡς λέγουσιν οἱ Γερμανοὶ (*utilité limite* ἢ *marginale*). Ἡδύνατο νὰ ῥηθῆ ἀκόμη καλλίτερον *utilité liminale*.

Ἐν τῷ ὄραίῳ αὐτοῦ βιβλίῳ, τῷ πολὺ λησμονηθέντι σήμερον, sur le Commerce et le Gouvernement (1776), ὁ φιλόσοφος Condillac προησθάνθη τὴν ἐξήγησιν ταύτην τῆς ἀξίας καὶ κατὰ τοῦτο προέδραμε κατὰ πολὺ τῶν συγχρόνων αὐτοῦ φυσιοκρατῶν, ὅτι ἡ ἀξία τῶν πραγμάτων αὐξάνει ἐν τῇ σπάνει καὶ μειοῦται ἐν τῇ ἀφθονίᾳ—δύναται μάλιστα ἐν τῇ ἀφθονίᾳ νὰ μειωθῇ μέχρις ἐκμηδενίσεως. Τὸ περισσεῦον θὰ ἦνε ἄνευ ἀξίας δσαῖς δὲν δύναται νὰ γίνῃ καμμία χρῆσις αὐτοῦ, διότι τότε θὰ ἦνε ἐντελῶς ἀχρηστον». Κατόπιν ἔρχεται τὸ παράδειγμα τοῦ ὕδατος ἐφ' ὅσον τοῦτο ἀντλεῖται ἐκ τῆς πηγῆς ἢ ἐν τῇ ἐρήμῳ (! μέρος κεφ. 1).

Καὶ ὁ Φραγκλῖνος εἶπεν ἀπλούστερον ἀκόμη ἐν Science du bonhomme Richard ὅταν τὸ φρέαρ ξηρανθῇ κατανοεῖται ἡ ἀξία τοῦ ὕδατος.

Ἀλλὰ μόνον κατὰ τὸ μέσον τοῦ 19ου αἰῶνος ἡ θεωρία αὕτη τῆς ἐσχάτης χρησιμότητος (*utilité finale*) φαίνεται διατυπωθεῖσα κατὰ πρῶτον ἐν Γαλλίᾳ παρὰ τοῦ μηχανικοῦ μεταλλείου Dupuit (1844) καὶ παρὰ τοῦ Γερμανοῦ Gossen (1854). Ἐν τούτοις ἀμφοτέρων τὰ ἔργα ἦσαν ἄγνωστα μέχρι τοῦ 1871—1873 καθ' ἃ ὁ Stanley Jevons ἐν Ἀγγλίᾳ, ὁ Walras ἐν Ἑλβετίᾳ, ὁ Karl Menger ἐν Αὐστρίᾳ, ὁ Klark ἐν ταῖς Ἡνωμ. Πολιτεῖαις ἀνασυνεκρότησαν τὴν θεωρίαν ταύτην. Τὸ γεγονός ὅτι χωρὶς νὰ γνωρίζωνται οἱ συγγραφεῖς οὗτοι κατέληξαν ταυτοχρόνως εἰς τὰ αὐτὰ περίπου συμ-

Ἄς ἀφήσωμεν τώρα τὴν ἀριθμοθέτησιν ταύτην, ἐφευρεθεῖσιν διὰ τὴν ἀπόδειξιν, ἀλλὰ μὴ χρησιμεύουσιν πλέον εἰς τίποτε, καθ' ὅσον εἶνε ἤδη φανερόν, ὅτι ὅλα τὰ δοχεῖα εἶνε ὅμοια, δυνάμενα νὰ ἐναλλάχθωσι πρὸς ἄλληλα, καὶ συνεπῶς ἔχουσι πάντα τὴν αὐτὴν ἀξίαν. Ἡ ἀξία ὅμως αὕτη εἶνε ἀκριβῶς ἡ ἀνταποκρινόμενη εἰς τὴν τελευταίαν χρεῖαν πληρωθεῖσιν ἢ μή.

Ἄνακεφαλαιώσωμεν τὴν ἀπόδειξιν ταύτην.

Ἡ ἀξία προσδιορίζεται ἐκ τῆς ὑποκειμενικῆς χρησιμότητος.

Ἡ χρησιμότης αὕτη δὲν εἶνε ἡ αὐτὴ δι' ἐκάστην κατεχομένην μονάδα, ἀλλὰ βαίνει μειουμένη, διότι ἡ ἔντασις τῆς χρεῖας μειοῦται, ἐφ' ὅσον ὁ ἀριθμὸς τῶν κατεχομένων μονάδων αὐξάνεται.

Ἄρα ἡ χρησιμότης τῆς τελευταίας κατεχομένης μονάδος (τῆς ὀλιγώτερον χρησίμου, συνεπῶς, ὡς ἀνταποκρινόμενης εἰς τὴν τελευταίαν χρεῖαν) προσδιορίζει καὶ περιορίζει τὴν χρησιμότητα πασῶν τῶν λοιπῶν.

Εἶνε ἀξία θαυμασμοῦ ἢ θεωρία αὕτη, ὡς ψυχολογικὴ ἀνάγκη λεπτοτάτη καὶ ἀληθὴς τῶν χρεῶν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ τῶν μεταβολῶν τῆς ἐντάσεως αὐτῶν. Ἡ ἀξία αὕτης ἐγκρίεται εἰς τὸ ὅτι ἀνεέωσε καὶ συνδιήλλαξε τὰς δύο παλαιὰς θεωρίας τῆς χρησιμότητος καὶ τῆς σπανιότητος, ἀποδεικνύουσα ὅτι αὗται εἰσὶν ἀχώριστοι καὶ ὅτι ἡ χρησιμότης, ἐν τῇ οἰκονομικῇ ἐννοίᾳ, εἶνε ἐξηρητημένη ἐκ τῆς ποσότητος ὡς λέγουσιν οἱ μαθηματικοί. Ἡ ἐλάχιστη χρησιμότης δὲν εἶνε ἐπὶ τέλους ἢ τὸ σφῆν ὄνομα τῆς σπανίας χρησιμότητος.

Ἡ θεωρία ὅμως αὕτη ἔχει δύο ἐλαττώματα.

Πρῶτον ἐκλαμβάνει τὴν λέξιν *χρησιμότης* ὑπὸ ἔννοιαν διάφορον τῆς κοινῆς αὐτῆς σημασίας καὶ συνεπῶς ἀπαιτεῖ πάντοτε ἀποκατάστασιν διανοητικῶς κοπιώδη· διὰ τοῦτο ἡμεῖς μὲν προτιμῶμεν τὴν περᾶσματα ἀποτελεῖ προφανῶς τεκμήριον ἀληθείας ὑπὲρ αὐτῆς Ἡ θεωρία αὕτη εὑρεν ἐν Αὐστρίᾳ τοὺς κυριωτέρους ὁπαδοὺς, ὅχι μόνον τὸν Karl Menger ἀλλὰ καὶ τοὺς de Böhm Bawerk καὶ Wieser. Ἐν Γαλλίᾳ διδάσκεται σπανιώτατα καὶ εἰς αὐτὰ τὰ συγγράμματα· ἴδε ἐν τούτοις τὰ πρόσφατα Cours d' Economie Politique ὑπὸ Colson καὶ Mañuel d' Economique ὑπὸ Landry.

Ἐξαιρετος περίληψις τῆς θεωρίας ταύτης εὐρίσκειται ἐν μικρῷ βιβλίῳ τοῦ Smart καθηγητοῦ ἐν Glasgow «Introduction to the Theory of Value», μὴ μεταφρασθέντι δυστυχῶς Γαλλιστί.

λέξιν ποθεινότης ἢ πόθησις (desirabilité) ὁ δὲ κ. Vilf Pareto τὴν λέξιν ὠφελιμότης.

Δεύτερον παρέχει τὸ ἐνδόσιμον νὰ πιστεύη τις ὅτι εὐρέθη ἡ μοναδικὴ αἰτία τῆς ἀξίας, ἐνῶ πράγματι ἡ φράσις ἐσχάτη ἢ ἐλαχίστη χρησιμότης περιλαμβάνει τόσα στοιχεῖα διάφορα, ὅσα ἡ λέξις ποθεινότης ἢ ἡ θεωρία τῆς δυσκολίας τῆς ἀποκτήσεως. Τῷ ἔντι, ὄχι μόνον ἡ ἐσχάτη χρησιμότης ἐμφαίνει τὴν σπανιότητα, ἀλλὰ καὶ ἡ σπανιότης ἢ ὁ περιορισμὸς ἐν τῇ ποσότητι, δὲν εἶνε σχεδὸν ποτέ γεγονὸς ἀπόλυτον. Ἐν τῇ οἰκονομικῇ ἡμῶν καταστάσει ἡ σπανιότης εἶνε γηγὸς σχετικόν. Διότι οὐδὲν ὑπάρχει ἐν τῷ κόσμῳ, μεταξύ τῶν προϊόντων τῆς φύσεως, κατὰ μείζονα δὲ λόγον μεταξύ τῶν προϊόντων τῆς ἀνθρωπίνης βιομηχανίας, τοῦ ὁποῖου ἡ ποσότης εἶνε τόσον ἀκριβῶς ὠρισμένη ὥστε νὰ μὴ δύναται ν' αὐξηθῇ δι' ἐπὶ τούτῳ ἐργασίας. Ἐὰν οἱ ἀδάμαντες ἦνε σπάνιοι, τοῦτο συμβαίνει, ὄχι διότι ἡ φύσις ἔρριπεν ἐν τῇ κυκλοφορίᾳ ἀριθμὸν ὠρισμένον καὶ μετὰ τοῦτο κατέστρεψε τὸν τύπον, ἀλλ' ἀπλῶς διότι ἀπαιτεῖται πολλὸς κόπος ἢ πολλή τύχη ἵνα εὐρεθῶσι, καὶ συνεπῶς ἡ ὑφισταμένη ποσότης μόνον μετὰ δυσκολίας δύναται ν' αὐξηθῇ.

Ἐὰν τὰ χρονόμετρα ἦνε σπάνια, τοῦτο συμβαίνει, ὄχι διότι ὑφίσταται ἐν τῷ κόσμῳ ὠρισμένος μόνον ἀριθμὸς ἐπαριθμῶν ταιούτων, ἀλλ' ἀπλῶς διότι, τῆς κατασκευῆς καλοῦ χρονομέτρου ἀπαιτούσης χρόνον πολὺν καὶ εἰδικὴν δεξιότητα, ὁ ἀριθμὸς εὐρίσκεται περιορισμένος ἐκ τοῦ χρόνου καὶ ἐκ τῆς διαθεσίμου ἐργασίας. Θὰ ἦτο μάλιστα παράτολμον νὰ βεβαιώσῃ τις ὅτι αἱ εἰκόνες τοῦ Ραφαήλ εἶνε κατ' ἀριθμὸν ἀπολύτως ὠρισμέναι, διότι δὲν εἶνε ἀδύνατον σήμερον ἢ αὔριον ν' ἀνακαλυφθῶσιν εἰς ὑπερώον τι ἢ εἰς παλαιὰν ἐκκλησίαν καὶ ἄλλαι πλὴν τῶν γνωστῶν.

Ἐν τῇ ἐξηγήσει λοιπὸν τῆς ἀξίας δὲν δυνάμεθα νὰ παραλείψωμεν τὰ ἐνδεχόμενα τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν ἀγαθῶν. Καὶ τοῦτο εἶνε τόσον ἀληθές, ὥστε τὸ ἀπλῶς δυνατὸν καὶ μὴ πραγματοποιηθὲν ἀκόμη—π.χ. ἡ ὑπὸ χημικοῦ ἀνακάλυψις μέσου κρυσταλλοποιήσεως τοῦ ἄνθρακος εἰς ἀδάμαντα καὶ ὅταν δὲν ἔλαβεν εἰσέτι καμμίαν βιομηχανικὴν ἐφαρμογὴν—ἀρκεῖ κάλλιστα πρὸς καταστολὴν καὶ τοῦ πόθου καὶ τῆς ἀξίας.

Τελος ἡ θεωρία αὕτη, ἐφ' ὅσον πρόκειται νὰ ἐξηγήσῃ τὴν ὑποκειμενικὴν ἀξίαν εἶνε ἀρκούντως σαφής, ἅμα ὅμως εἰσέλθωμεν ἐν

τῷ ἐδάφει τῆς ἀνταλλακτικῆς ἀξίας δὲν ἐπιτυγχάνει τὴν ἐξηγήσιν αὐτῆς, εἰμὴ διὰ βεβιασμένων ἀφαιρέσεων.

Συμπέρασμα

Ἴδου αἱ δύο μεγάλα ἐξηγήσεις τῆς ἀξίας. Μεταξὺ τῶν δύο πρέπει ἀπολύτως νὰ ἐκλέξωμεν; Οὐχί· διότι ἐκάστη τούτων ἀντιπροσωπεύει μίαν τῶν ὀψεων τῆς ἀληθείας. Τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, παρασυρόμενον ἐκ τῆς μονότητος, ἐπιζητεῖ ἐν παντὶ μίαν αἰτίαν, μοναδικήν. Ἀλλὰ διὰ τί ἡ ἀξία δὲν θὰ εἶχε δύο πόλους, δύο ὀψεις; τὴν χρησιμότητα καὶ τὴν ἐργασίαν, τὴν ἡδονὴν καὶ τὸν πόνον; Ἐὰν, ὡς εἶπομεν πρὸ ὀλίγου, πρέπη ν' ἀποκρούσωμεν τὴν ἀπειρόκαλον ἰδέαν ὅτι ἡ ἐργασία δημιουργεῖ τὴν ἀξίαν, ὀφείλομεν ἐν τούτοις νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ἡ ἀναγκαία πρὸς παραγωγὴν ἀντικειμένου τινὸς προσπάθεια ἐπιδρᾷ ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου πόθου.

Ἄς ἐρωτήσωμεν ἡμᾶς αὐτούς. Διὰ τί ἀποδίδομεν ἀξίαν εἰς ἀντικείμενόν τι; Διὰ τί τὸ δεῖνα ἀντικείμενον εἶνε ἡμῖν προσφιλές; Δι' ὀλίγης σκέψεως ἐννοοῦμεν καλῶς, ὅτι δυνάμεθα νὰ δώσωμεν δύο ἀπαντήσεις διαφόρους καὶ ὑπὸ τινὰ ἔποψιν ἀντιφατικὰς. Εἶνε δυνατὸν νὰ εἶμεθα προσηλωμένοι εἰς τὰ πράγματα, εἴτε λόγῳ τῆς ἡδονῆς, ἢν αἰσθανόμεθα κατέχοντες αὐτά, εἴτε λόγῳ τοῦ κόπου, εἰς ὃν ὑπεβλήθημεν διὰ τὴν τούτων ἀπόκτησιν. Ὁ πλέον ἔντονος τῶν ἐρώτων, ἡ μητρικὴ στοργή, δὲν ἀποτελεῖται καὶ αὕτη ἀπὸ τὰ δύο ταῦτα στοιχεῖα;

Καὶ αὐτὸς ὁ ἀπομεμονωμένος παραγωγὸς, ὁ Ροβινσῶν, ἐκτιμᾷ τὸν ἑαυτοῦ σίτον, ὄχι μόνον ἀναλόγως τῆς πείνης αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἀναλόγως τῆς προσπάθειας, ἣν κατέβαλε πρὸς παραγωγὴν, προσπάθειας τὴν ὅποιαν θὰ ἦτο ἠναγκασμένος νὰ καταβάλῃ ἐκ νέου πρὸς ἀναπλήρωσιν, ἐὰν ἡ χάλαζα ἐθέριζε τοῦτον πρὸς τῆς συλλογῆς.

Τὸ αὐτὸ κατὰ μείζονα λόγον συμβαίνει ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ἐνθὲν σχεδὸν πάντα τὰ ἀγαθὰ προέρχονται ἡμῖν ἐξ ἀνταλλαγῆς καὶ ἐνθὲν ἕκαστος ἡμῶν δὲν δύναται νὰ προσπορισθῇ ἀγαθόν τι ἢ ὑπὸ τὸν ὄρον παραχωρήσεως ἄλλου. Ὡς ἀγοραστῆς καὶ καταναλωτῆς σκέπτεται ἰδίως τὴν ἡδονὴν, ἣν θὰ παράσχη αὐτῷ τὸ ἀντικείμενον, ὅπερ ἐπιθυμεῖ ν' ἀποκτήσῃ. Ἀλλ' ὡς πωλητῆς καὶ παραγωγὸς σκέπτεται ἰδίως τὴν θυσίαν, ἣν ὑπέστη διὰ τὸ ἀντικείμενον, ὅπερ πωλεῖ, καὶ τὸν κόπον, ὃν ἴσως θὰ ἀναλάβῃ, ἵνα ἀναπληρώσῃ αὐτό.

Οὕτω δὲ τὰ δύο ταῦτα συναισθημάτα εἶνε ταυτοχρόνως ἢ διαδοχικῶς παρόντα ἐν τῇ διανοίᾳ ἡμῶν, μεταξὺ δὲ τῶν δύο ἡ ἀξία πηγαίνει καὶ ἔρχεται ὡς σφαῖρα μεταξὺ ἀντισφαιριζόντων (1).

Ἐν περιλήψει συμπυκνούντες τὰ στοιχεῖα τῆς ἀξίας ἐν γενικῷ τύπῳ, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι :

Ἄγαθόν τι ἔχει κατὰ τοσοῦτον μεγαλειτέραν ἀξίαν, καθ' ὅσον ἀνταποκρίνεται εἰς πόθον ἐντονώτερον.

Ἡ ἔντασις τοῦ πόθου ἀδξάνει ἐν ταύτῳ καὶ κατὰ λόγον τῶν ἀπολαύσεων, τὰς ὁποίας οἱ ἄνθρωποι προσδοκῶσιν ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ τούτου. ἐφ' ὅσον δὲν κατέχουσι αὐτό, καὶ κατὰ λόγον τῶν θυσιῶν, ἃς θὰ ὑποσιῶσι, διὰ τὴν ἀναπλήρωσιν αὐτοῦ ἐν περιπτώσει ἀπωλείας.

V

Πῶς μετρεῖται ἡ ἀξία

Ἀφ' οὗ ἡ ἀξία εἶνε ὁ βαθμὸς τῆς ποσότητος, διὰ νὰ μετρήσωμεν τὴν ἀξίαν πράγματός τινος, πρέπει νὰ δυνάμεθα νὰ μετρήσωμεν τὴν ἔντασιν τοῦ πόθου, ὃν προκαλεῖ ἐν ἡμῖν τοῦτο.

Ἄλλ' εἶνε τοῦτο δυνατόν ; Ναί· ἐὰν περισσῶμεν, — καὶ τοῦτο μόνον ἐνδιαφέρει ἡμᾶς — νὰ συγκρίνωμεν ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς ἐντάσεως δύο πόθους. Ὅπως, διὰ νὰ μετρήσωμεν τὸ βᾶρος σώματος τινος, συγκρίνομεν τὴν ἔλκυστικὴν δύναμιν, ἣν ἀσκεῖ ἡ γῆ ἐπ' αὐτοῦ πρὸς τὴν ἢν ἐξασκεῖ ἐπ' ἄλλου σώματος· οὕτω δυνάμεθα νὰ καταμετρήσωμεν τὴν ἀξίαν πράγματός τινος συγκρίνοντες τὴν δύναμιν, ἣτις ἔλκει ἡμᾶς πρὸς αὐτὸ πρὸς τὴν ἔλκουσαν ἡμᾶς πρὸς οἰονδήποτε ἄλλο.

Εἶνε ἀληθές ὅτι διὰ νὰ σταθμῆσωμεν τοὺς πόθους δὲν ἔχομεν τὸ ὄργανον, ὅπερ καλεῖται πλάστιγξ, ἔχομεν ὅμως μέσον οὐχ ἦττον ἀκριβές : τὴν ἀνταλλαγὴν. Ἐν πάσῃ ἀνταλλαγῇ ἕκαστος ἐνλλάσσει,

(1) Τὴν *δυσδικίαν* ταύτην ἐξήγησιν τῆς ἀξίας φαίνονται δεχόμενοι καὶ οἱ νεώτεροι συγγραφεῖς· ὁ καθηγητὴς Marshall· διότι λέγει ὅτι ἡ ἀξία προσδιορίζεται ταυτοχρόνως καὶ ἐκ τῆς τελευταίας χρησιμότητος καὶ ἐκ τῶν δαπανῶν τῆς παραγωγῆς καὶ «διατηρεῖται ἐν ἰσορροπίᾳ μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἀντιθέτων δυνάμεων ὡς ἡ κλεις τοῦ θόλου γεφύρας», καὶ ὁ καθηγητὴς Vilfredo Pareto ὅταν λέγῃ «ἡ ἀξία γεννᾶται ἐκ τῆς ἀντιθέσεως μεταξὺ πόθων καὶ κωλυμάτων».

ἵνα ἱκανοποιήσῃ τὸν πόθον αὐτοῦ, καλεῖται νὰ ὑποστῇ θυσίαν τινά, πρέπει νὰ παραχωρήσῃ ποσὸν τι ἐκ τῶν ἀγαθῶν, ἃ κατέχει, ἵνα ἐπιτύχῃ ὅ,τι ἐπιθυμεῖ. Εἶνε ἄρα φανερόν, ὅτι ἡ ἔκτασις τῆς θυσίας εἰς τὴν συναινεί, μετρεῖ κάλλιστα τὴν ἔντασιν τοῦ πόθου αὐτοῦ. Ἐὰν ὁ Βασούτος ἢ Βακόνης τῆς μεσημβρινῆς Ἀφρικῆς δίδῃ δέκα βοῦς διὰ μίαν γυναῖκα, δὲν δικαιούμεθα νὰ βεβαιώσωμεν ὅτι δι' αὐτὸν ἡ γυνὴ αὕτη εἶνε δεκάκις ποθητοτέρα ἢ εἰς βοῦς ;

Ὅσον ζωηρότερος εἶνε ὁ πόθος, ὃν τὸ κατεχόμενον ἀντικείμενον ἐμπνέει ἡμῖν, τόσον μεγαλειτέρα θὰ ᾖνε ἡ ποσότης παντὸς ἄλλου ἀγαθοῦ, ἣτις πρέπει νὰ προσενεχθῇ ἡμῖν, ἵνα ἐγερθῇ ἐν τῇ ψυχῇ ἡμῶν πόθος ἀντίθετος καὶ ἴσος κατ' ἔντασιν, ὅπως ἐπιφέρῃ τὴν κλίσιν τῆς πλάστιγγος κατὰ τὸ μέρος τῆς προσφορᾶς.

Ἐκφράζονται λοιπὸν καλῶς ὅταν λέγωσιν ὅτι ἡ «ἀνταλλακτικὴ ἀξία πράγματός τινος μετρεῖται διὰ τῆς ποσότητος τῶν ἄλλων πραγμάτων πρὸς τὴν τοῦτο δύναται ν' ἀνταλλαχθῇ» ἢ συντομώτερον : διὰ τῆς «κτητικῆς αὐτοῦ δυνάμεως».(1)

Ἐὰν λοιπὸν ἀντὶ ἐνὸς βοῦς, δύναμαι νὰ ἔχω 8, 10, 12 πρόβατα, σημαίνει, ὅτι ἡ ἀξία ἐνὸς βοῦς εἶνε 8, 10, 12άκις μεγαλειτέρα τῆς τοῦ προβάτου, ἢ ἀντιστρόφως ἡ ἀξία ἐνὸς προβάτου εἶνε 8, 10, 12άκις μικροτέρα τῆς τοῦ βοῦς.

Τοῦτο δύναται νὰ ἐκφρασθῇ ὡς ἐξῆς : «αἱ ἀξία δύο ἐμπορευμάτων οἰωνδήποτε εἶνε πάντοτε κατ' ἀντίστροφον λόγον τῶν ἀνταλλασσομένων ποσοτήτων». Ὅσον περισσότερον πρέπει τις νὰ δώσῃ ἕκ τινος πράγματος ἐν τῇ ἀνταλλαγῇ, τόσον ὀλιγώτερον τοῦτο ἀξίζει· καὶ ὅσον ὀλιγώτερον παραδίδει, εἰς ἀνταλλαγὴν ἄλλου, τόσον περισσότερον ἀξίζει.

Τὸ αὐτὸ συμβαίνει ἐν τῇ σταθμῆσει. Ὅταν ἡ πλάστιγξ ᾖνε ἐν ἰσορροπίᾳ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι τὰ βάρη τῶν ἀντικειμένων εἶνε κατ' ἀντίστροφον λόγον τῶν σταθμωμένων ποσοτήτων. Ἐὰν πρέπη

(1) Ἀλλὰ βεβαίως δὲν πρέπει νὰ εἴπωμεν, ὡς συνηθίζεται, ὅτι ἡ κτητικὴ δύναμις εἶνε ὅ,τι ἀποτελεῖ τὴν ἀξίαν. Ὁ πόθος ἡμῶν μόνος ἀποτελεῖ τὴν ἀξίαν. Ἡ ἀνταλλακτικὴ ἢ κτητικὴ δύναμις εἶνε μόνον ἀποτέλεσμα τῆς ἀξίας, ὅπως ἡ δύναμις τῆς ἔλξεως ἢ ηλεκτρομαγνήτου εἶνε ἀποτέλεσμα τοῦ διαπεφῶτος αὐτὸν ρεύματος.

νὰ θέσωμεν 10 πρόβκτα ἐπὶ τοῦ ἐνὸς δίσκου διὰ νὰ ἐπέλθῃ ἰσορροπία πρὸς ἓνα βουν τοῦ ἄλλου δίσκου, τοῦτο γίνεται, διότι τὸ βάρος τοῦ προβότου εἶνε μόνον τὸ 1/10 τοῦ βάρους τοῦ βούς.

Ἄλλ' ἵνα σχηματίσωμεν ἰδέαν σαφῆ τοῦ μεγέθους, τοῦ βάρους, τῆς ἀξίας, ἢ οἰασθήποτε ἄλλης ποσοτικῆς ἐννοίας, δὲν ἀρκεῖ νὰ συγκρίνωμεν καὶ νὰ μετρήσωμεν τὰ πράγματα πρὸς ἄλληλα, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἔχωμεν κοινόν τι μέτρον δι' ὅλα. Οὕτω, διὰ νὰ μετρήσωμεν τὰ μήκη, ἐξελεξάμεθα ὡς ὅρον συγκρίσεως εἴτε μέρος τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος (πόδα—δάκτυλον—πῆχυν) εἴτε κλάσμα ὠρισμένου τῆς περιμέτρου τῆς γῆς (μέτρον). Διὰ τὴν καταμέτρησιν τῶν βαρῶν ἐξελεξάμεθα ὡς ὅρον συγκρίσεως ὠρισμένον βάρος ἀπεσταγμένου ὕδατος.

Σκοπὸς τοῦ κοινοῦ μέτρου εἶνε νὰ κατασταθῇ δυνατὴ εἴτε ἢ σύγκρισις δύο πραγμάτων κειμένων εἰς διαφόρους τόπους, τὰ ὅποια συνεπῶς δὲν δύνανται νὰ συγκριθῶσι ἀπευθείας, εἴτε ἢ σύγκρισις τοῦ αὐτοῦ πράγματος κατὰ χρόνους διαφόρους, ἵνα βεβαιωθῶμεν ἂν τοῦτο μετεβλήθῃ καὶ ἐν ποίᾳ ἀναλογίᾳ. Τὸ μέτρον ἐπιτρέπει νὰ συγκρίνωμεν τὸ ἀνάστημα τῶν Λαπῶνων πρὸς τὸ τῶν Παταγόνων καὶ νὰ μετρήσωμεν κατὰ πόσον οὗτοι εἶνε ὑψηλότεροι ἐκείνων. Θὰ ἐπιτρέψῃ δέ, ἐὰν ᾖ ἐν χρήσει ἢ ἀπλῶς γνωστὸν, μετὰ χιλιάδας τινὰς ἐτῶν, νὰ παραβληθῇ ὁ τότε ἀνθρώπος πρὸς τὸν σημερινόν καὶ νὰ βεβαιωθῇ ἐὰν τὸ ἀνάστημα ἐμειώθῃ.

Πρὸς καταμέτρησιν τῆς ἀξίας δὲν ἀρκεῖ νὰ συγκρίνωμεν τὰς ἀξίας ἀνά δύο—ὡς γίνεται ἐν τῇ ἀλλαγῇ—ἀλλὰ πρέπει νὰ λάβωμεν ὡς ὅρον συγκρίσεως τὴν ἀξίαν ὠρισμένου πράγματος.

Ἄλλὰ ποίαν νὰ ἐκλέξωμεν;

Ἐκαστος λαός, ἐκάστη ἐποχὴ, μετεχειρίσθη μέτρα διάφορα. Ὁ Ὀμηρὸς λέγει ὅτι ἡ πανοπλία τοῦ Διομήδους ἤξιζεν ἑκατὸν βοῦς. Ὁ Ἰάπων θὰ ἔλεγε, πρὸ ὀλίγων ἀκόμη ἐτῶν, ὅτι θὰ ἤξιζε τόσα ἑκατόλιτρα ὀρύζης, ὁ μαῦρος τῆς Ἀφρικῆς τόσα μέτρα βαμβάκερου ὑφάσματος, ὁ κυνηγὸς παγιδευτῆς τοῦ Καναδά τόσα δέρματα ἀλώπεκος ἢ τόσα ἐνυδρούς.

Ἐν τούτοις εἶνε γεγονός ἀξιοπαρατήρητον ὅτι οἱ πεπολιτισμένοι λαοὶ εὐρέθησαν σχεδὸν πάντες σύμφωνοι ὅπως ἐκλέξωσιν ὡς μέτρον τῶν ἀξιῶν, τὴν ἀξίαν τῶν πολυτίμων μετάλλων,—χρυσοῦ, ἀργύρου, χαλκοῦ—ἀλλ' ἰδίως τῶν δύο πρώτων. Πάντες μετεχειρίσθησαν μι-

κρὰν πλίνθον (lingot) χρυσοῦ ἢ ἀργύρου, ἢ ὠνόμασαν φράγκον, λίραν στερλίαν, μάρκον, δολλάριον, ρούβλιον κλπ.

Πρὸς καταμέτρησιν τῆς ἀξίας ἀντικειμένου τινος οἰουδήποτε, συγκρίνεται τοῦτο πρὸς τὴν ἀξίαν τοῦ μικροῦ ἐκ χρυσοῦ ἢ ἀργύρου βάρους, ὅπερ χρησιμεύει ὡς νομισματικῆς μονάδος. Δηλαδή ἐξετάζεται πόσα πρέπει νὰ κορηγηθῶσιν, ἐκ τῶν μικρῶν αὐτῶν πλίνθων, πρὸς ἀπόκτησιν τοῦ περι οὗ πρόκειται ἐμπορεύματος. Καὶ ἂν χρειάζονται 10 π.χ. λέγομεν ὅτι τὸ ἐμπόρευμα ἀξίζει 10 φράγκα ἢ 10 δολλάρια κλπ. Αὕτη εἶνε ἡ τιμὴ αὐτοῦ.

Ἡ τιμὴ λοιπὸν πράγματος τινος εἶνε ἡ ἔκφρασις τῆς σχέσεως τῆς ὑφισταμένης μεταξὺ τῆς ἀξίας τούτου καὶ τῆς ἀξίας βάρους τινος ἐξ ἀργύρου ἢ χρυσοῦ, ἢ συντομώτερον ἡ ἀξία αὐτοῦ «ἐκπεφρασμένη εἰς νόμισμα». Καὶ ἐπειδὴ, εἰς πᾶσαν πεπολιτισμένην χώραν, τὸ νόμισμα εἶνε τὸ μόνον ἐν χρήσει μέτρον τῶν ἀξιῶν, ἡ λέξις τιμὴ κατέστη συνώνυμος τῆς λέξεως ἀξία⁽¹⁾.

Διατί ἐξελέχθησαν τὰ πολύτιμα μέταλλα ὡς κοινὸν μέτρον τῶν ἀξιῶν; Διότι ἔχουσι δύο ἰδιαζούσας ιδιότητες ὅπως ἐκτελῶσι τὴν λειτουργίαν ταύτην, ἂν μὴ κατὰ τρόπον τέλειον, τοῦλάχιστον κάλλιον παντὸς ἄλλου ἀντικειμένου γνωστοῦ.

Αἱ δύο αὗται ιδιότητες εἶνε· ἀφ' ἐνὸς μὲν μεγάλη ἀξία ἐν μικρῷ ὄγκῳ, ἰδιότης προσδίδουσα αὐτοῖς μεγάλην εὐκολίαν μείαφορᾶς, ἐξ ἄλλου δὲ τὸ χημικῶς ἀναλλοίωτον αὐτῶν, ἰδιότης ἀσφαλίζουσα αὐτοῖς διάρκειαν σχεδὸν ἀπροσδιόριστον. Λόγῳ τῆς πρώτης τῶν δύο τούτων ιδιοτήτων, ἡ ἀξία τῶν πολυτίμων μετάλλων εἶνε ἡ ἐκ πασῶν τῶν ἀξιῶν ὀλιγώτερον μεταβαλλομένη ἀπὸ ἐνὸς ὅπου εἰς ἄλλον, λόγῳ δὲ τῆς δευτέρας εἶνε ἡ ὀλιγώτερον μεταβαλλομένη ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος. Καὶ ἡ διπλῆ αὕτη ἀμεταβλησία κατὰ τόπον καὶ χρόνον εἶνε ὁ οὐσιώδης ὅρος παντὸς καλοῦ μέτρου.

Ἐν τούτοις θὰ ἴδωμεν κατόπιν, ἐν τῷ περὶ νομίσματος μέρει, ὅτι, ὅταν ἐξετάζωμεν μακρὰς περιόδους χρόνου, ὄχι μάλιστα πολλῶν αἰῶνων, ἀλλὰ μόνον μιᾶς γενεᾶς, ἡ ἀμεταβλησία αὕτη εἶνε φαντασιώδης (ἴδε σελ. 371).

Εἶνε δυνατόν νὰ εὐρεθῇ καλλίτερον μέτρον; Προυτάθησαν πολλὰ, καὶ πρῶτον ὁ σίτος.

(1) Ἴδε ἐν Βιβλ. Β' Περί τιμῆς.

ΑΛΦΑΒΗΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ

(Οἱ ἀριθμοὶ ἐμφαίνουσι τὰς σελίδας)

Α

- 'Αγαθὸν ὄρισμός 59.
- 'Αγορά 296 σημ. 355, 359.
- 'Αγοραπωλησία ἐπὶ προθεσμίᾳ 359.
ἐπὶ παραδόσει 363 σημ.
- 'Αδάμ Σμιθ 13, καταμερισμὸς τῶν ἔργων 201, χαρτονόμισμα 421.
- 'Αδιαφορίας νόμος 295.
- 'Αδόκιμον νόμισμα 389.
- Αἰσιοδοξία 27.
- 'Αλλαγὴ ἄμεσος (troc) 290, 435.
- 'Αλληλεγγύης σχολή 551.
- 'Αναρχισμὸς 34 σημ.
- 'Ανθράξ λευκὸς—μέλας 103, 105.
- 'Ανταγωνισμὸς 182.
- 'Ανταλλαγὴ 287, διεθνῆς 437.
- 'Αντικαταστάσεως νόμος 52.
- 'Αντισηκώματα ἐφοπλισμοῦ 339.
- Annuités terminables 543.
- Handfesten 527.
- 'Αναγκαστικὴ κυκλοφορία 565.
- 'Ανόνημος ἐταιρία 251.
- 'Αξία 6^η χρήσεως, ἀνταλλακτικὴ 293.
- 'Απαγωγικὴ μέθοδος (deductive) 14.
- 'Αποικισμὸς 123.
- 'Αποικιακὸν σύστημα 506.
- 'Αποθῆκαι γενικαί 534.
- 'Αποταμίευμα Τραπεζῶν 563—578.
- 'Αργύρου. "Εκπτώσις 404, παραγωγή 412.
- 'Ατέλεια προσωρινή—ἐπὶ ἐγγυήσει 500.
- 'Ατομιστικὴ σχολή 25.
- Αὐστριακὴ Σχολή 22, 299 σημ.
- 'Αφηρημένη μέθοδος 15.
- Arbitrage (ἐπιλογή) 594.
- Assignats 425 σημ.

Β

- Βαρὺ νόμισμα (fort) 387.
- Βιομηχ. κατ' οἶκον 231.
- " τῆς οἰκογενείας 242.
- Βιομηχανοποίησις τῆς γεωργίας 238.
- Βιομηχανικὴ ἐξέλιξις 212.
- Βραβεῖα παραγωγῆς 503 ναυτικὰ 337.
- Walras 22 σημ.
- Banking Principle 576.

Bastiat ἄρμονία 183 ἄξια 69 σημ.
μηχαναί 421 διεθνῆς ἀνταλλαγὴ
451 σημ.

Billon (monnaie de) 389.

Bullionistes 457.

Vico κύκλοι 434 καὶ σημ.

Γ

- Γεωργικὴ πίστις 529.
- Γραμ. εἰς διαταγὴν 515 σημ.
" Τραπεζικὸν 561.
- Γύρος ἢ μεταφορὰ (virement) 432.
- Gold point 590.
- Gregory King νόμος 300 σημ.
- Gresham νόμος 390.

Δ

- Δαπάνη παραγωγῆς 174.
- Δασμολόγιον Τελωνιακὸν 492.
- Δασμοὶ εἰδικοί 498.
- Δημοσιοποίησις (étatisation) 274.
- Δημοσιοποίησις (municipalisation) 274,
276.
- Διμεταλλισμὸς 405.
- Διόδια 313.
- Διεθνῆς ἀνταλλαγὴ 437.
- Δόκιμον νόμισμα (droit) 386.
- Drawback 500.
- Dumping 491.
- Διώρυγες 348.

Ε

- Εἰδίκευσις τῆς βιομηχανίας 222.
- 'Εκκαθαρίσεως Ταμεῖα 364.
- 'Εκδοσις τραπ. γραμματίων 561, 576.
- 'Εκδοτικαὶ Τράπεζαι 572.
- 'Ελαφρὸν νόμισμα (faible) 388.
- 'Ελευθέρια ἐμπορία 459, 474.
- 'Ελευθερία νομισματοκοπῆς 389.
- 'Ελευθερία ἐργασίας 179. Τραπεζῶν 566.
- 'Εμποροί 354.
- 'Εμπορικαὶ συνθήκαι 487.
- 'Εμπορικὴ Πολιτικὴ 456.
- 'Εμπορικοὶ πόροι (debouchés) 188.
- 'Εμπορικὴ πλάστιγξ 437.
- 'Εμποροκρατικὸν σύστημα 11, 457.
- 'Ενεχυρογράφα 534.
- 'Εντόπιαις βιομηχανίαις 224.

Ἐντατική καλλιέργεια 239.
Ἐνωσις Λατινική 402 Ταχυδρ. 353.
Ἐξέλιξις, τῆς βιομηχανίας 212, τῆς
φινταλλαγῆς 287, τοῦ νομίσματος
369, τῆς πίστεως 513, τῶν τραπε-
ζῶν 549.
Ἐξισωτικά τέλη 471, 476.
Ἐπαγγελματική Ἐκπαίδευσις 148.
Ἐπαγγελματῶν κατανομή 181.
Ἐπαγωγική μέθοδος (inductive) 15.
Ἐπικαταλλαγῆ 586.
Ἐπιλογή (Arbitrage) 594.
Ἐπιστάσια (regie) 283.
Ἐπιταγή 428 περιωρισμένη (cros-
sed) 430 Ταχυδρ. 433
Ἐπιχειρήσεις 173 δημ. ἔργων 283
σημ.
Ἐργασία 129.
Ἐργασίαι Τραπεζικαί 550.
Ἐροπλισμοῦ ἀντισηκώματα 339.

Z

Ζωή χρήσιμος 147.
Ζήτησις καὶ προσφορά 300.
Ζεύγος δριον 299.

I

Ἱστορική Σχολή 16.
Ἱστορικός Ὑλισμός 33.
Ἱμπεριαλισμός 463.
Index Nubers 84.
Inflationnistes 427 σημ.

K

Καθολική Σχολή 41.
Καλλιέργεια ἔκτατική—ἐντατική 239
Καμπύλη προσφοράς 302.
Καρποφόροι 288.
Καρτελ 255.
Καταστήματα μεγάλα 225 μικρά 230.
Καταμερισμός τῶν ἔργων 200.
Κέντρον ἢ περιβάλλον 91.
Κέρματα 389.
Κεφάλαιον 154 παραγωγῆς κερδοφό-
ρον 159, παραγωγικότης 163, Πά-
γιον, κυκλοφοροῦν 166, μόρφωσις 169.
Κεφαλαιοκρατία 159, 216.
Κινητήρια δυνάμεις 100.
Κινητοποιήσις τῶν ἀκινήτων 527.
Κλειθρον (cadenas) 493 σημ.
Κοινωνική Οἰκονομία 3.
Κοινωνικός Χριστιανισμός 41.
Κοινωνιολογία 2.

Κράτος 36, παραγωγή 274, σιδηρό-
δρομοὶ 321.
Κρίσεις 193, ὑπερπαραγωγῆς 196, ἐλ-
λείμματος 198, νομισματικῆ 199,
Κολλεκτιβισμός κρίσεις 194, συγ-
κέντρωσις 219.
Κτηματικὴ πίστις 524, τῆς Γαλλίας
526.
Κυκλοφορία 286, ἀναγκαστικῆ 566
Karl Marx 31, ἀξία 67, κρίσεις 195.
Carrey 466.
Cadenas (κλειθρον) 493 σημ.
Clearing House 435.
Cobden 460.
Colbertisme 459.
Couple-limite 299 σημ.
Curreney principle 576.
Quesney 42.

A

Λατινική Ἐνωσις 402,
Λίβρα νόμισμα 388.
Λιμένες 342 ἐλεύθεροι 345.
Laisser faire—passer 25, 26.
Law σύστημα 420 σημ.
Le Play μέθοδος 16 σημ. πρόγραμ-
μα 42.
List 466.

M

Μαθηματικὴ σχολή 21.
Μαθητεία 148.
Μεγάλα καταστήματα 225 μικρά 230.
Μετανάστευσις 123.
Μεταφορά ἢ μετακομιδῆ 309.
Μεταφορᾶς τόκος (report) 364 σημ.
Μεταφορᾶ ἢ γύρος ἴραπ. (virement)
432.
Μετατροπὴ (conversion) 546.
Μέθοδος ἀπαγωγικῆ, ἐπαγωγικῆ, ἀφη-
ρημένη 15.
Μέτρα καὶ σταθμὰ 367.
Μέτρον ἀξίας 78.
Μηχαναί 112.
Μονομεταλλισμός 405.
Μονοπώλιον, τιμὴ 304α τοῦ κράτους
273, τῶν τραπεζῶν 570.
Marx Karl 31 ἀξία 67 κρίσεις 195.
Marginale utilité 74.
Malthus 43.

N

Ναυτικὸν ἔμπορικόν 331.

Νόμος τῆς ἀντικαταστάσεως 52.
» τῆς μὴ ἀναλόγου ἀποδόσεως 106.
» τῶν ἔμπορ. πόρων 188.
» τῆς συγκεντρώσεως 217.
» τῆς ἀδιαφορίας 295.
» τῆς προσφοράς καὶ τῆς ζητή-
σεως 300.
» τοῦ Gresham 390.
Νόμοι φυσικοὶ 5, 26.
Νόμισμα· δρισμός 375 βαρὺ 387 ἐλα-
φρὸν 388, ἀδόκιμον κεσματικόν 389,
πολιορκίας 420 σημ. ἀναλογία 397.
Νόμιμος κυκλοφορία νομίσματος 386.
Τραπεζ. γορματῶν 565.
Νομισματικὰ συστήματα 395.
Νομισματοκοπή (ἐλευθερία) 389.
Νομίσματος ποσοτικὴ θεωρία 304ε.

O

Ὅδοι πλωταί 348.
Οἰκονομία 170, Πολιτικὴ 3, Κοινω-
νικὴ 3.
Οἰκιακὴ βιομηχανία 242.
Κατ' οἶκον » 231.
Ὅλοκληρώσις τῆς βιομηχ. 222.
Ὁμολογίαι 250.
Ὁργανωτικὴ Σχολή 23.

H

Πάγια κεφάλαια 166.
Παγίωσις τελῶν, τελῶν 495, δημ.ο.
χρέους 544 σημ.
Πάλη τῶν τάξεων 33 σημ.
Παραγωγῆς συντελεσταί 89.
Παραγωγικὴ δαπάνη 174
Παραχωρήσεις τοῦ Κράτους 283, Σι-
δηροδρ. 326.
Πειραματισμός 18.
Περιβάλλον ἢ κέντρον 91.
Πίστις 510, κτηματικὴ 524, ἀγρο-
τικὴ 529, λαϊκὴ 535, δημοσία 539
κινητὴ 551.
Πλοῦτος 59.
Πλωταὶ ὅδοι 348.
Πολιτικὴ ἔμπορικὴ 456.
Πόροι ἔμπορικοὶ (debouchés) 188.
Ποσοτικὴ θεωρία τοῦ νομίσμ. 304ε.
Προεξόφλησις 557.
Προαγορᾶς δικαίωμα 498.
Προσφορά καὶ ζήτησις 300.
Προσφορᾶς καμπύλη 302.
Προστατευτικοὶ 467.
Προσωρινὴ ἀτέλεια 500.

Prud' hon (ἀνταλ. Τράπεζα) 432.

P

Ρήτρα τοῦ μᾶλλον εὐνοουμένου κρά-
τους 488.
Ricardo 13 ἀξία 67 διεθνῆς ἀνταλ-
λαγῆ 445.
Raiffeisen 530.

Σ

Σιδηρόδρομοι 318, συμβάσεις 326.
Σοσιαλιστικαὶ Σχολαί 30.
Σοσιαλισμός τοῦ Κράτους 36.
Συγκεντρώσεως νόμος 217.
Συμφησιατικὴ λέσχη (Clearing House)
435.
Συνεργασία 248.
Συνεργατικαὶ ἑταιρίαι πίστεως 539.
Συναλλαγῆ 586.
Συναλλαγματικὴ 515.
Συνεταιρισμοὶ ἐργασίας 243 κεφαλαίων
248, ἀγροτικοὶ 264.
Συνδικατὰ Γεωργικὰ 265, ὑποχρεω-
τικὰ 270.
Συνθήκαι ἔμπορικαί 487.
Συντεχνίαι 246.
Σύντροφοι (ἐργάται) 246.
Συντελεσταὶ παραγωγῆς 89.
Συνωνή 262 σημ.
Σχολαὶ διάφοροι 24—46.
Schulze Delitzsch 537.
Standard of Life 54.
Stanley Jevons μέθοδος 21, ἐργασία
144, κρίσεις 193.
St Mill, στάσιμος κατάστασις 124 σημ.
μηχαναί 117.
Sweating System 233.

T

Ταμεία χρεωλυτικά 545 σημ.
Ταμεία τοπικὰ πίστεως 532.
» ἐκκαθαρίσεως 364.
» Durand 533.
Ταχυδρομεία καὶ Τηλέγραφοι 351.
Ταχυδρ. Ἐνωσις 353 σημ.
Τέλη ἐξισωτικά 471.
» ad valorem 498.
Τελῶν νομοθεσία καὶ Δασμολόγιον 492.
Τεχνίται 213.
Τιμὴ 304γ Μονοπωλίου 304α.
Τιμᾶριθμοὶ (index nubers) 84.
Τιμῶν ἔμπορευμάτων καὶ τροφίμων
ὑψώσις 304η.

Τόκος προεξοφλήσεως 595, μεταφοράς 364 σημ.	Fourier καταμ. τῶν ἔργων 206, ἔμποροι 358.
Τράπεζαι 549 τοῦ Κράτους 566, ἐξοδικαὶ 572, ἐργασίαι 550, ἀνταλλακτικὴ 432.	Faire trade 489. Free trade 464, 489.
Τράστ (trust) 255.	
Turgot 12 σημ.	
	X
	Χαρτονόμισμα 413.
	Χειροτεχνεῖον 215.
	Χρῶμα 539
	Χρεωλύσια 545.
Υπερπαραγωγή 188.	Χρεωλυτικὰ Ταμεία 545 σημ.
Υψώσις τῶν τιμῶν τῶν ἐμπορευμάτων καὶ τροφίμων 304η.	Χρεῖαι 47.
	Χρήσιμος ζωὴ 147.
	Χρησιμότης 55, ἐσχάστη ἢ ἐλαχίστη 72.
	Χρηματιστήρια 359.
Φειδῶ 170.	Χριστιανισμὸς κοινωνικὸς 41.
Φιλελευθέραι Σχολὴ 25.	Χρυσοῦ παραγωγή 412.
Φύσις 91.	
Φυσικοὶ Νόμοι 5, 26.	Ψ
Φυσιοκράται 12 παραγωγ. ἐργασίας 134, ἀνταλλαγῆ 306 σημ. 2.	Ψυχολογικὴ Σχολὴ 22.
Fabrique Collective 214.	

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΓΕΝΙΚΑΙ ΓΝΩΣΕΙΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Ἡ οἰκονομικὴ ἐπιστήμη

	Σελ.
I. Ἀντικείμενον τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας	1
II. Οἱ φυσικοὶ Νόμοι ἐν τῇ Πολιτ. Οἰκονομίᾳ	5
III. Ἡ Πολιτικὴ Οἰκονομία ὡς ἐπιστήμη	10

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Αἱ διάφοροι οἰκονομικαὶ σχολαί

I. Αἱ σχολαὶ ὑπὸ τὴν ἐποψιν τῆς μεθόδου	14
II. Αἱ σχολαὶ ὑπὸ τὴν ἐποψιν τῶν λύσεων. 1ον Ἡ Φιλελευθέραι σχολή. — 2ον Αἱ Σοσιαλιστικαὶ σχολαί. — 3ον Ὁ Σοσιαλισμὸς τοῦ Κράτους. — 4ον Ὁ Κοινωνικὸς Χριστιανισμὸς, — 5ον Ἡ Σχολὴ τῆς κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης (Solidarisme)	24—46

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Αἱ χρεῖται καὶ ἡ ἀξία

I. Αἱ χρεῖται τοῦ ἀνθρώπου	47
II. Ἡ χρησιμότης	55
III. Τί εἶνε ἡ ἀξία	60
IV. Τί προσδίδει τὴν ἀξίαν	64
1. Ἡ θεωρία τῆς ἐργασίας	66
2. Ἡ θεωρία τῆς ἐλαχίστης χρησιμότητος	72
V. Πῶς μετρεῖται ἡ ἀξία	78
VI. Διόρθωσις τοῦ μέτρου τῶν ἀξιών. Τιμάρθμοι (index numbers)	84

ΒΙΒΛΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ Ἡ ΠΑΡΑΓΩΓῆ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΟΙ ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΑΙ ΤΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Ἡ Φύσις

	Σελ.
I. Τὸ περιβάλλον ἢ τὸ κέντρον	94
II. Ἡ πρώτη ὕλη	98
III. Αἱ κινητήριαι δυνάμεις	100
IV. Ὁ νόμος τῆς μὴ ἀναλόγου ἀποδόσεως	106
V. Αἱ ἐκ τῶν μηχανῶν πλάναι	112
VI. Αἱ μηχαναὶ ζημιοῦσι τὴν ἐργατικὴν τάξιν;	117
VII. Ἡ Μετανάστευσις καὶ ὁ Ἀποικισμὸς	123

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Ἡ ἐργασία

I. Ἡ ἐργασία ἐν τῇ παραγωγῇ	129
II. Πῶς παράγει ἡ ἐργασία	131
III. Ἡ ἐξέλιξις τῶν περὶ παραγωγικότητος τῆς ἐργασίας ἰδεῶν	134
IV. Ὁ κόπος ὡς στοιχεῖον τῆς ἐργασίας	141
V. Ὁ χρόνος ὡς στοιχεῖον τῆς ἐργασίας.—Διάρκεια τῆς χρησимоῦ ζωῆς	145
VI. Ἡ μαθητεία καὶ ἡ ἐπαγγελματικὴ ἐκπαίδευσις	148

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Τὸ κεφάλαιον

I. Αἱ δύο περὶ κεφαλαίου ἀντιλήψεις	155
II. Κεφάλαια παραγωγῆς καὶ κεφάλαια κερδοφόρα	160
III. Ἡ παραγωγικότης τῶν κεφαλαίων	163
IV. Κεφάλαια πάγια καὶ κυκλοφοροῦντα	167
V. Πῶς μορφοῦνται τὰ κεφάλαιον	170

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Ἡ ΟΡΓΑΝΩΣΙΣ ΤΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Πῶς κανονίζεται ἡ παραγωγή

	Σελ.
I. Ἡ ἐπιχείρησις καὶ ἡ δαπάνη τῆς παραγωγῆς	174
II. Ὁ αὐτόματος κανονισμὸς τῆς παραγωγῆς	179
III. Περὶ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ	182
IV. Ἡ ὑπερπαραγωγή καὶ ὁ νόμος τῶν ἐμπορικῶν πόρων (debouchés)	188
V. Αἱ κρίσεις	193

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Ὁ καταμερισμὸς τῶν ἔργων

I. Οἱ διάφοροι τρόποι τοῦ καταμερισμοῦ	200
II. Οἱ ὅροι τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων	204
III Πλεονεκτήματα καὶ μειονεκτήματα τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων	206

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Ἡ συγκέντρωσις τῆς παραγωγῆς

I. Οἱ σταθμοὶ τῆς βιομηχανικῆς ἐξελίξεως	212
II. Ὁ Νόμος τῆς συγκεντρώσεως	217
III. Ἡ εἰδίκευσις καὶ ἡ ἀλοκλήρωσις τῆς βιομηχανίας	223
IV. Τὰ μεγάλα καταστήματα	225
V. Ἡ κατ' οἶκον βιομηχανία	229
VI. Ἡ βιομηχανικὴ ἐξέλιξις ἐν τῇ γεωργικῇ παραγωγῇ	237

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Οἱ συνεταιρισμοὶ παραγωγῆς

I. Οἱ συνεταιρισμοὶ ἐργασίας	243
II. Οἱ συνεταιρισμοὶ κεφαλαίων	248
III. Τὰ Τράστ καὶ τὰ Κάρτελ	255
IV. Οἱ ἀγροτικοὶ συνεταιρισμοὶ	264

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

Ἡ ὑπὸ τοῦ Κράτους παραγωγή

I. Ἐπιχειρήσεις τοῦ Κράτους καὶ Δημοτικά	271
II. Οἱ κίνδυνοι τῆς δημοσιοποιήσεως (étatisation) καὶ τῆς δημοποιήσεως (municipalisation)	277
III. Οἱ διάφοροι τρόποι τῶν ἐπιχειρήσεων τοῦ Κράτους	283

ΒΙΒΛΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ Ἡ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Ἡ ἀνταλλαγή

I. Ἱστορικὸν τῆς Ἀνταλλαγῆς	Σελ. 287
II. Ἡ ἀνάλυσις τῆς ἀνταλλαγῆς εἰς πώλησιν καὶ εἰς ἀγοράν	290
III. Ἡ ἀνταλλακτικὴ ἀξία ἢ ἡ τιμὴ	293
IV. Ὁ Νόμος τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς ζητήσεως	300
V. Αἱ μεταβολαὶ τῆς τιμῆς	304

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

Ἡ μεταφορά

I. Αἱ δυσκολίαι καὶ ἡ δαπάνη τῆς μεταφορᾶς	309
II. Οἱ σιδηρόδρομοι	318
III. Τὸ ἐμπορικὸν Ναυτικόν	331
IV. Οἱ λιμένες	342
V. Αἱ διώρυγες καὶ αἱ πλωταὶ ὁδοί	348
VI. Τρόποι μεταβιβάσεως τῆς σχέψεως	351

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄.

Οἱ ἔμποροι

I. Ἱστορία καὶ ἔργον τῶν ἐμπόρων	354
II. Τὰ Χρηματιστήρια καὶ αἱ ἐπὶ προθεσμίᾳ ἀγοραπωλησίαι	359
III. Μέτρα καὶ σταθμὰ	367

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄.

Τὸ μεταλλικὸν νόμισμα

I. Ἱστορικὸν τοῦ νομίσματος	369
II. Τὸ νόμισμα κατέχει ἐξαιρετικὴν καὶ ὑπέροχον θέσιν μεταξὺ τῶν ἄλλων ἀγαθῶν;	376
III. Ἡ ἀπερίοριστος ὑποτίμησις τοῦ μεταλλικοῦ νομίσματος	381
IV. Ὅροι τοῦ δοκίμου νομίσματος	385
V. Ὁ Νόμος τοῦ Gresham	390

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Τὰ νομισματικὰ συστήματα

I. Ἀνάγκη πλειοτέρων μετάλλων.—Αἱ ἐκ τούτου δυσκολίαι	395

II. Πῶς αἱ χῶραι τοῦ διμεταλλισμοῦ ἔχουσι πράγματι ἓν μονονόμισμα	Σελ. 399
III. Μονομεταλλισμὸς ἢ διμεταλλισμὸς;	405

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ΄.

Τὸ χαρτονομίσμα

I. Δύναται ν' ἀναπληρωθῇ τὸ μεταλλικὸν νόμισμα διὰ νομίσματος ἐκ χάρτου;	413
II. Ἡ δημιουργία χαρτονομίσματος ἰσοδυναμεῖ πρὸς δημιουργίαν ἀγαθοῦ;	420
III. Οἱ ἐκ τοῦ χαρτονομίσματος κίνδυνοι.—Προληπτικὰ μέτρα	424
IV. Ἡ ἐπιταγὴ (chèque)	428
V. Ἡ τελειοποίησις τῆς ἀνταλλαγῆς τείνει νὰ ἐπαναφέρῃ ἡμᾶς εἰς τὴν ἄμεσον ἀλλαγὴν (troc)	433

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄.

Ἡ διεθνὴς ἀνταλλαγή

I. Ἡ ἐμπορικὴ πλάστιγξ	437
II. Πῶς διατηρεῖται ἡ ἐξίσωσις τῶν λογαριασμῶν	444
III. Τὰ πλεονεκτήματα τῆς διεθνούς ἀνταλλαγῆς	448
IV. Αἱ ἐκ τῆς διεθνούς ἀνταλλαγῆς βλάβαι	454

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η΄.

Ἡ ἐμπορικὴ πολιτικὴ

I. Ἱστορικὸν τοῦ διεθνούς ἐμπορίου	456
II. Οἱ προστατευτικοί	467
III. Οἱ τῆς ἐλευθέρως ἐμπορίας	474
IV. Τὸ σύστημα τῶν συνθηκῶν	487
V. Ἡ τελωνειακὴ νομοθεσία	492
VI. Τὰ βραβεῖα παραγωγῆς	503
VII. Τὸ μετὰ τῶν ἀποικιῶν ἐμπόριον	506

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ΄.

Ἡ πίστις

I. Ἡ πίστις εἶνε ἐπέκτασις τῆς ἀνταλλαγῆς	510
II. Ἱστορικὸν τῆς πίστεως	513
III. Πῶς ἡ πίστις καταργεῖ τὴν διὰ χρημάτων πληρωμὴν	517
IV. Ἡ πίστις δημιουργεῖ κεφάλαια;	521
V. Ἡ κτηματικὴ πίστις (Crédit foncier)	524
VI. Ἡ αγροτικὴ πίστις (Crédit agricole)	529

VII. Λαϊκή πίστις (Crédit populaire)	535
VIII. Δημοσία πίστις. Χρεώγραφα τοῦ Κράτους	539

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι΄.

Περὶ Τραπεζῶν

I. Αἱ λειτουργίαι καὶ ἡ ἐξέλιξις τῶν Τραπεζῶν	549
II. Αἱ καταθέσεις	554
III. Ἡ προεξόφλησις	557
IV. Ἡ ἔκδοσις Τραπεζ. Γραμματίων	561
V. Διαφοραὶ μεταξὺ Τραπεζ. Γραμματίου καὶ Χαρτονομίσματος . .	564
VI. Μονοπώλιον ἢ ἀνταγωνισμός; Τράπεζαι τοῦ Κράτους ἢ ἰδιω- τικαί;	566
VII. Αἱ μεγάλαι ἐκδοτικαὶ Τράπεζαι	572
VIII. Ὁ διακανονισμὸς τῆς ἐκδόσεως	576
IX. Ἡ συναλλαγὴ καὶ ἡ ἐπικαταλλαγὴ (change)	586
X. Ὑψώσεις τοῦ τόκου τῆς προεξοφλήσεως	595

Σελ.

535

539

Ἐ α ρ ο ρ ᾶ μ α τ α

Παρά τὴν καταβληθεῖσαν προσπάθειαν, πραιρεσέφθησαν δυστυχῶς πολλὰ τυπογραφικὰ λάθη. Σημειοῦμεν ἐνταῦθα τὰ κυριώτερα, ἀφίροντες τὰ λοιπὰ εἰς τὴν προσοχὴν τοῦ ἀναγνώστου, ἰδίως τὰ ἀναγόμενα εἰς τὴν ὀρθογραφίαν, τὴν στίξιν καὶ τὸν πνευματισμὸν.

σελ	3 σημ.	ἀντὶ συγκετροῦ	γράφε	συγκετροῦ
»	5	» principes	»	principles
»	55	» στίχ. 2 » φρόνου	»	χρόνου
»	59	» 8 » πρὸ τὴν πενίαν	»	πρὸς τὴν πενίαν
»	79	» 16 » περιοσθῶμεν	»	περιορισθῶμεν
»	176	» 9 » πάντοτε αἱ ἰδέαι	»	πάντοτε αἱ ἰδίαί
»	186	» 6 » κατ' ἀμφοτέρας τὰς ὑπό- κείνται	»	κατ' ἀμφοτέρας τὰς πε- ριπτώσεις ὑπόκεινται
»	186	» 8 τὸ περιπτῶσις νὰ διαγραφῇ	»	σελ. 124
»	195	» 21 ἀντὶ σελ 123	»	σελ. 148
»	209	» 17 » σελ 147	»	ἐκ
»	223	» 2 » διὰ	»	αὐτῷ
»	247	» 7 » αὐτῷ	»	Consolidation
»	257	» 14 » Consolidation	»	τρεις
»	272	» 5 » δύο	»	οὔτε διότι
»	286	» 13 » οὐχὶ διότι	»	σελ. 184
»	304	» 4 » σελ. 183	»	αὐτὸ
»	323	» 3 » αὐτὸν	»	ὡς εἶπεν
»	342	» 17 » ὡς εἶπεν	»	Saint Jean
»	346	» 12 » Sant Jean	»	τοσοῦτω
»	346	» 16 » τοσοῦτω	»	προτιμότερον
»	347	» 13 » προτιμότερον	»	entrepot
»	347	» σημ. » αποστέλλοντες	»	ἀποστέλλονται
»	252	» στίχ. 21 » ἦτον	»	ἦτο
»	368	» 26 » σελ 290	»	σελ. 296
»	371	» 18 » σελ 290	»	νὰ ρινηθῇ αὐτὴ εὐλό- λῶτατα
»	375	» 17 » νὰ ρινηθῇ	»	Καὶ ἰδοὺ ἡ ἐξήγησις
»	375	» 18 νὰ διαγραφῇ τὸ αὐτὴ	»	παραδοξότερων
»	378	» 1 » ἰδοὺ ἡ ἐξήγησις	»	μετηνάστειεν
»	384	» 21 νὰ διαγραφῇ τὸ δι' αὐτὸν	»	Τουναντίου
»	390	» 17 » παραδοξότερων	»	κατὰ χιλιογρ.
»	394	» 5 » μετονάστειεν	»	σελ. 304 δ'
»	398	» 19 » Τουναντίου	»	ἀληθῶς
»	404	» 13 » κατὰ τὸ χιλιογρ.	»	περὶ Τραπεζῶν
»	407	» 10 » σελ. 301	»	ἐν ᾧ
»	415	» 24 » ἀληθῶς	»	σελ. 304 δ
»	425	» σημ. » περὶ Πιστεως	»	εὐρίσκοντα
»	432	» 9 » ἐνῶ	»	σελ. 205
»	444	» 23 » σελ. 301	»	σελ. 445—446
»	449	» 25 » εὐρίσκονται	»	ἰσχύει
»	453	» 18 » σελ. 250	»	προστατικά
»	454	» 16 » σελ. 345—346	»	σελ. 290
»	462	» 15 » ἐν ἰσχύει	»	
»	463	» 16 » προστατικά	»	
»	494	» 5 » σελ. 290	»	